تک تک تکایە سەر گۆنەی ئاڵت
زنجیرەی پێچا لە دەوری خاڵت
لە یادم دەرنەکەیت من سووتاوم تۆم
لە پایزدا کە تەم کەوتە سەرکێو
گەڵا زەرد وەری، کە باخ بوو بێ خێو[٤]
دڵ کەساسی دووری یار و باربەلێو
لە یادم دەرنەکەیت من سووتاوی تۆم
لەکاتێکدا کە وەرزی مەرگی گوڵ بێت
لەساتێکدا کە پرسەی کۆستی چڵ بێت[٥]
لە ڕۆژێکدا دڵڕفێنت دووری دڵ بێت
لە یادم دەرنەکەیت من سووتاوی تۆم
لە زستانا بەڕۆژی هەور و باران
یا کە پۆشی بەرگی سپی گشت نزاران[٦]
کە دۆش دامایت بەتەنیا بێ نازی یاران
لە یادم دەرنەکەیت من سووتاوی تۆم
کە کرێوەی دەست و پەنجەی برد لە گۆ
شۆری وەیشوومە سڕی کرد تان و پۆ[٧]
ئەو دەمەش ئەیکەم ئەم تکایە من لە تۆ
لە یادم دەرنەکەیت من سووتاوی تۆم

---

(١) ئەم شیعرە لەسەر شێوەی شیعرێک وتراوە کە لە (دیاری لاوان)دا لە ساڵی **١٩٣٣**دا چاپکراوە.

(٢) ڕەشبەڵەک – بەو جۆرە هەڵپەڕکێیە دەڵێن کە ژن و پیاو، کوڕ و کچ بەتێکەڵی دەست ئەگرن و هەڵئەپەڕن.

(٣) ڕەسیدە – پێگەیشتوو.

(٤) باخ بوو بێ خێو – واتە دوای دوابەر باخ بەرەڵڵا دەبێت.

(٥) مەبەست لە وەرزی مەرگی گوڵ و کۆستی چڵ – پایزە.

(٦) بەرگی سپی – بەفرە کە هەموو لایەک دائەپۆشێ.

(٧) کرێوە بەو کاتە دەڵێن بەفر و باران بەیەکە دەباری و باشی هەیە. وەیشوومە – سەرمای توند و تووش.

تاوانی ئەتۆم[١]

١٩٤٥

ئەو ڕۆژە ئەڕۆم من بێ سەر و شوێن
نەکەس بۆم بگری نەکەس بدا جوێن
بێ ترس هاتووم، پێم خۆشە ئەڕۆم
لە داخی زۆر و تاوانی ئەتۆم
کاتێک فەلسەفەی ژینم پشکنی
من سەراسیمەی دەنگی پێکەنی
وتی نەزانی بێ ئاگا لە خۆ
ئەم سەراسیمیە و پەژارەیەت بۆ
لەسەر ئەم زەویەی تەوەرە کۆماو
ڕاستی نابینیت تۆ هەرگیز بەچاو
بۆ بەرەی بێ دەست نییە ترووسکە
گەر باوەڕ ناکەیت لە ژاپۆن پرس کە
لە هیرۆشیما بەڵگەی نام و نەنگ
بۆچ مافی ژیان وا کرا بەپەنگ
بۆ ئەوەی زۆردار زیاد بێت بەدەستدار
ئەبێت بێ دەستان بمرن بەهەزار
هەر بەیەک بۆمبای ئەتۆمی بەدناو
دووسەد هەزار کەس بوو بەهەڵمی ئاو
بۆمبا هاوێژیش بەهیچ تەڕ نەبوو
بێدەنگ بێ سزا بەگورجی دەرچوو
تەپڵی دەبدەبەی سەرکەوتن لێدرا
چونکە ئەم کەتنە بە مرۆڤ کرا
گەر ئەمە ژینە و واشە پێشکەوتن
ڕازی نەزانیم پێم خۆشە مردن
بە کۆمەڵ کوشتن بۆشە و شەواژۆ
من بێزارم لێی پیرۆز بێت بەتۆ[٢]

---

(١) بەبۆنەی بۆمبا ئەتۆمەکەی ئەمەریکاوە کە دای بەسەر هیرۆشیمادا. تۆ – مەبەست بۆمباهاوێژە و ئەوانەیە

که نرخی مرۆڤ نازانن.

(٢) شەواژۆ = شەولەوەڕ.

***

بەخێربێن

١٩٤٥

ئەم سرووده لە ئاهەنگ و کۆبوونەوەی جەژنی نەورۆژی ساڵی ١٩٤٥دا لە کارێزی وەستا شەریف و گردی مامەیارە، لەبەردەم (میستەر ئەدمۆنس) و موتەسەریفی سلێمانی مەعروف جیاوکدا قوتابییانی قوتابخانەی گۆیژەی کوڕان بەئاوازێک کە خۆم بۆم دانابوو، وتیان.

کۆرس

بەخێربێن ئێوە و نەورۆز و بەهار
دوارۆژمان ئەوێت لە گەورە و سەردار
دوارۆژێکی روون گەشی ڕەونەقدار
شەوقی بهاوێ بۆ هەردە و کۆسار
ئەمرۆ سبەیەک جەنگ ئەبڕێتەوە
سوپای سەرکەوتوو ئەگەڕێتەوە
میللەتان حەقیان پێ ئەدرێتەوە
وریا بن کە کورد بیر نەچێتەوە

کۆرس

بەخێربێن ئێوە و نەورۆز و بەهار
دوارۆژمان ئەوێت لە گەورە و سەردار
دوارۆژێکی روون گەشی ڕەونەقدار
شەوقی بهاوێ بۆ هەردە و کۆسار
هەوڵێک هیمەتێک یەک دڵ و زمان
بۆ بەرزی خاکی هەموو نیشتمان
بۆ خۆشی و شادی شار و لادێکان
دەبا یەکگرن دەستەی لاوەکان

کۆرس

بەخێربێن ئێوە و نەورۆز و بەهار

دوارۆژمان ئەوێت لە گەورە و سەردار
دوارۆژێکی روون گەشی ڕەونەقدار
شەوقی بهاوێ بۆ هەردە و کۆسار

***

گۆرانی خوێندن

١٩٥٦

بەسروود لەسەر ئاوازی تایبەتی ئەوترێت لەلایەن قوتابیانەوە

ئێمە هەموومان براین
بۆ نیشتمان وەک چراین
بێ جیاوازی دەخوێنین
بیری ئازادی ئەچێنین
کە خوێندنمان تەواو کرد
ڕوو لە فرمان دەستوبرد
فرمان بۆ بەرزی وەتەن
بەهێزی مێشک و بەدەن
خوێندەواری و تێکۆشان
بۆ بەرزیەتی نیشتمان
خۆمان ئەکەینە نیشان
وەک دڵسۆزی ڕەوشت جوان
ڕۆژ و شەو تێدەکۆشین
بەرگی فرمان ئەپۆشین
بۆ بەرزی گشت وڵاتمان
جێگەی هیوا و ئاواتمان
بەری خوێندن کە دەرکەوت
ڕۆژێک وڵات کە سەرکەوت
باخمان هەموو دێتەبەر
نەزان دوور و دەربەدەر
دەچینە ڕیزی گەلان
وەک بولبولی سەر چڵان

کوڕی بەزم جەم ئەکەین
خەفەت لە دڵ کەم ئەکەین
ئەوسا وڵات خوار و ژوور
تێکرا نزیک یا خو دوور
وەک بەهەشت دێتە بەرچاو
هەموو شاد و ژین تەواو
ئەوروپایی بەیەکجار
ئەڵێن خۆزگە هەزار جار
بەحاڵ و ژینی بەرزمان
ژینی خۆشی سەد تەرزمان

***

گۆرانی لاوی وڵات

١٩٥٧

لەسەر ئاوازی تایبەتی دەوترێت.

وەرە ئەی لاوی وڵات
لاوی ڕێی سەختی نەهات
پێت نیشاندەم ڕێگەی ژین
ژینی چەرخی بیستەمین
هەوڵ و ڕەوشت و خەبات
لەگەڵ خوێندن بۆ وڵات
خوێندن بەڕەوشتی جوان
هەوڵ بۆ سوودی هەموان
بەهەوڵ و هێز و خەبات
وڵات بەئامانج ئەگات
زەمان وا دەردەکەوێت
هەر زانا سەر دەکەوێت
بەهێز و بیر و دەستی(١)
ئەو دوور ئەبێ لە پەستی

لەگەڵ خوێندن و فرمان
بیر پاک بە، بۆ نیشتمان
ئەوسا هەوڵ و تێکۆشان
یەک لەسەر یەک بێ وچان
ئاوا دەگەینە هیوا
هیوای بڵندی بڕوا
هیوای ژینی بەختیار
ئاواتی چینی هەژار

---

(١) هێزی بیر و دەست، ئەو زانایەی زۆر ئەزانێت، ئەو پیاوەی بازوو و دەستی بەتین بێت: ئەو دوو جۆرە کەسە لە ژیانا سەرکەوتوون.

***

ئیمپریالیزم

١٩٥٩

لە ساڵی **١٩٥٩**دا ئێران هێرشی زۆر ناڕەوای بردە سەر کوردەکان بەتەمای ڕەچەڵەک بڕینەوەیان هەر لەبەرئەوەی کوردبوون. بەو بۆنەیەوە ئەم شیعرە وترا.

ئیمپریالیزم با لە تاراندا
نەخشەی نەهێشتنی کورد لە ئێراندا
بکێشێت خولیای ڕۆژ و شەوی بێ
چڵەی چڵکاوی ئەم و ئەوی بێ
با دوشمنانی کوردی خوار و ژوور
هۆزی نۆکەری ناوخۆ و سەر سنوور
یەکگرن هەموو بەکرێ گیراوان
بۆ بەرهەڵستی کوردی بێ تاوان
بەهێز سنوورمان لێ بکەن بەپەرژین
ئامادەی شەڕبن شەڕی کۆنە قین
کورد واز ناهێنی بەهیچ ڕەنگ لەوێ
لە خاکی خۆیدا ئازادی دەوێ

خاوەندی بازووی لاوی سەرکەشە
بەڵگەی سەلماوی خوێناوی گەشە
ئەم نیشتمانە پێنج هەزار ساڵە
بەتاپۆی خوێنین لەسەر کورد ماڵە
تازە بەهاشەی بێگانە و نۆکەر
جلی بەندەیی ناکاتەوە بەر
چۆن واز ئەهێنی لە خاک و ئاوی
لە نیشتمانی پەل پەل کراوی
چۆن خۆی ڕوو ڕەشی، باوباپیر ئەکا
بەئازادیخواز وا تەدبیر ئەکا
یەک ئەگرن هەموو ئازادانی گەل
ئەوسا دەگەڕێن بۆ دەرفەت و هەل
پشت بەئازادیخوازی میللەتان
مافی وەردەگرێت کورد و کوردستان
بەکوێری چاوی هەموو دوشمنان
ڕۆژێک نزیکە کورد بێتە مەیدان
جۆش بدا بەخۆی وەکو کوردهەنگ
لاوی لێهاتوو کچی شۆخ و شەنگ
سنگ بەسوپەری شیر و تیر ئەکات
تا دەست لە مافی خۆی توند گیر ئەکات
دوایی ئەگێرێت کۆڕێکی خەبات
بیری برایی بەدیاری ئەبات
بۆ هەموو گەلی ڕوویی سەر زەوی
مژدەی، ئیستعمار وا کەوت و نەوی
سروودی ئازادی بەکوڵ دەخوێنێت
وەک برا بەدڵ یەکتر دەدوێنێت
ئەوسا برایی هەتا سەر دەبێ
دوشمنی خوێڕی دەربەدەر ئەبێ

***

نەورۆزە

١٩٦٠

نەورۆزە بووکی پشتی پەردەی سوور
لە ماڵی نوێدا چاو بۆ خوار و ژوور(١)
ئەگێڕێ ورد ورد ترووکە بەچاو
بەمشت و ماڵی دیواخانی چاو
تیلی تەماشای سەرنجی لاڕێ
ئاڵ و واڵایە ڕێی ڕێبوار ئەگرێ
سەرپێچی نازی لاری لاگیرە
لە لوتکەی شاخدا شۆخ و دڵگیرە
بریقەی سورمەی زیوینی کەوا
لە دەم لاپاڵدا وەک بنەوشەی بڕوا
دوگمە و دۆڵابی سەر سوخمەی بەرکێو
هێلی گوڵانی هەردەو و نشێو
سەرپۆشی سپی بەفری سەری شاخ
کفنی زەرد نەبوو، بۆ وەتەن هەر ئاخ
دەستی نەخشاوی خەنەی سووری کاڵ
بەرهەمی خوێنی گوڵاڵەی لاپاڵ
کرێمی سووری لێوی بزاوی
خوێنی برینی برای کوژراوی(٢)
چریکە و قاسپەی مەلی ناو دەوەن
کاتێک کە سروود ئەڵێت بۆ وەتەن
نەوای دووبارەی دەنگی بەرنزار
دەشتی نەخشاوی پەنجەی کردگار(٣)
زایەڵەی دەنگی شەهیدانی کۆن
ئەو شەهیدانەی کە قوربانی تۆن
ئەڵێن: بەخوێنی ئێمە نەوبەهار
سوور دادەگیرسێت نەورۆز لالەزار

ئاهو هەناسەی ئێمەیە بەهار
ئەبێ بەهەور و بەخوڕ دێتە خوار
بەهیوای ئەوەی چرۆ بەگوڵ بێت
گوڵ لە بازاڕدا پەلکێشی دڵ بێت
دڵێ کە بۆ کورد بێتە چەپۆکان
نەک سوودی خۆیی‌و گیرفان داتەکان(٤)
لە ڕێگەی کوردی زەبوونی هەژار
لە پێنج چوار بەشی هەموو کرێکار
هەڵسوکەوتی بێ بەڕۆژ و بەشەو
لە ڕێی خەباتدا چاو نەکاتە خەو
وەک دڵی لاوێ دڵسۆزی گەل بێت
بەچەک ئامادە و چاوەڕێی هەل بێت
بۆ مافی هەژار لە بەند و لە کۆت
نەترسێ بەدڵ هەوڵ بدا بۆت
بشزانێ هەوڵی مافی هەژاران
گەردن بۆ کۆتە یا بەردەباران
هەوڵی گەیشتن بەمافی هەژار
گەیشتن ئەبێت یان داوی زۆردار
هێشتا بەبێ باک سنگ بەسوپەرکا
هەتا داگیرکەر لەم خاکە دەرکا
ئیمپریالیست و میللەت فرۆشان
بەرنە دۆزەخی شاری خامۆشان(٥)
با کرێکار و جووتیارانی کورد
بۆ مافی خۆیان خێرا و دەستوبرد
بێنە مەیدانی تەقەللا و خەبات
تا نیشتمانیان بەئاوات ئەگات
ئەوسا کە جەژنی نەورۆز و بەهار
پیرۆز لە کورد و هەموو کرێکار

١- بووک کە یەکەم جار دەبرایە ماڵی زاوا ڕووی نەدەهات سەربەست تەماشا بکا، لە ژێرەوە بەتیلی چاو تەماشای

ئەملا و لای ئەکرد.
٢- ئەو کرێمە سوورەی ناسک ئەندامان دەیدەن لە لێویان لە خوێنی ڕژاوی برا شەهیدەکانیان دروست کراوە.
(٣) کەو لە ئێوارانی بەهاردا لەو نزارانەوە کە بەردەمیان دەشتێکی ڕازاوەیە چاک دەخوێنێت.
(٤) نیشتمانپەروەری ئەوەیە بۆ سوودی گشتی بێت، نەک بەناوی سوودی گشتییەوە گیرفانی خۆ پڕکردن.
(٥) شاری خامۆشان واتە گۆڕستان.

***

جەژنی ئایارە

١٩٦٠

جەژنی ئایارە کاکی کرێکار
پیرۆز لە تۆ بێ و لە برای جووتیار
پیرۆز لە تۆ بێ و لە ڕەنج بێوەران
چەوساوەی چینی ژێرباری گران
لەدەم هەورازی چەرخانی زوودا
لەگەڵ ڕەوڕەوەی پێچی مێژوودا
باری گرانی گەل بەشی تۆ بوو
کەچی لە ماڵتا هەر ڕۆڵە ڕۆ بوو
زۆرجار لە ماڵتا بۆ تاقە نانێ
لە هێلانەی دڵ دەردەچوو گیانێ
بۆیە کاروانی ژین بەرەو دوا بوو
مژدە فەریاد ڕەس ئەوا پەیدابوو
ئەوا بەهێزی بیری دانایان
دروشمی بازووی تۆ هاتە مەیدان
بەتیری دەستی چینی زەحمەتکێش
برینی دوشمن بۆ مەرگ دێتە ئێش
بەهێزی بازووی دەستەی ڕەنجبەران
نیشتمان فرۆش ئەکرێت دەردگران
هەر هێزی بازووی مەردانی دڵسۆز
ئەگات بەفریای نیشتمان و هۆز

ئەگات بەفریای گشت لێقەوماوان
هەر لەو ڕیزەدا کوردی بێ تاوان
هەستە هەڵمەتێک بۆ ماڵ و بۆ جێت
چیت لە کیس ئەچێت مەگەر کۆتی پێت
هەستە هەڵمەتێک وەکو بەچکە شێر
ڕوو بکەرە دوشمن بەدەنگی دلێر
بڵێ بەچەکوش مافی نیشتمان
بەزۆر دەردێنم لە دەست دوشمنان
لە وەردی پایز لە شێفی زستان
بۆ گوڵی ئازادی کورد و کوردستان
بێڵ ئەوەشێنی برای جووتیار
هەتا سەوز ئەبێت دەمی نەوبەهار
گوڵی ئازادی بەچەپک و دانە
با بەخوێنیش بێت بۆ گەل هەرزانە
گوڵزاری هەرچەند بەداو تەنراوە
هەر ئەچم بۆ گوڵ گەر خۆم داناوە
سەر بەسەر نرخی یەک چڵ خوێنم بێت
ڕازیم من بمرم ئەو لە شوێنم بێت
بەڵکو لە تۆوی چڵی نرخ خوێن
گوڵی ئازادی بڕوێت لە گشت شوێن

لە ژمارە (٩)ی گۆڤاری بڵێسەی ساڵی ١٩٦٠ ئەم هۆنراوەیە بڵاوکراوەتەوە.

***

دەردی بێ باری

١٩٦٠

دەردی بێ باری ئەم گەلەی فەوتان
بێ بار ناترسێت لە تانەی سەر شان
بێ بار ناترسێت لە کردەوەی نەنگ
هەر ورگی پڕ بێ وەکو گۆمی مەنگ

وەک گوڵەبەڕۆژە هەردەمە و تاوێ
ڕەدووی لایەکە و کەوتە پێناوێ
فەلسەفەی ژین کام مێرگ و ئاوێ
پاگژ لەوەڕێ، ئەو گەلی ناوێ
دەمێک فاشستە و تاوێک هیتلەری
شەو ماڵی ئاغا و ئەرکی نۆکەری
ڕۆژ کە رووناک و کردەوە دیارە
ئازادیخواز و دۆستی هەژارە
بۆ سوودی ساتێک ڕوو لە ڕۆم ئەکات
یاخود بۆ عەجەم ئەو پشت کۆم ئەکات
تاوێ سەر بەکورد ڕوو لە نەورۆزە
تاوێ گورگە بۆر، دوشمن بەهۆزە
جامبازی دەستەی فەرمانبەری کۆن
بۆ وەرگرتنی پارە و هیزەی پڕ لە ڕۆن
چینی هەژاری ئاوا داوەشان
بەم ڕەنگە باری تانەی هاتە شان
ئەمڕۆش وا دەڵێت دۆستی هەژارم
هەر من ڕابەری لادێ و شارم
لای وایە کە گەل نەزانە و نوستوو
هەر ترسنۆک و تەنیا پەککەوتوو
نازانی یاسای ئەمڕۆکەی ژیان
بۆ سوودی هەژار هاتۆتە مەیدان
کوردیش هەژار و هەم بەش خوراوە
زیندووی بەئاستەم نووزە تیاماوە
بەڵام وا هیوای گیانی ئازادی
بۆی هێنا مژدەی ژیانی شادی
بۆیە پەیمانی لە مەولای وایە
بەمەرجی وەک یەک بۆ گشت برایە

برای ئازادی دەستگیری هەژار
لەناو گەلاندا زۆرە و بێ شومار
ئازادیخوازی ڕاستی خۆرهەلات
نایەڵێت زۆردار هەژار قووت بدات
نایەڵێت بێ بار هەر ڕەنگ نۆکەرێ
نامەی بەندەیی کورد بۆ کەس بەرێ

لەگەڵ ئەوانەیە کە هەتا چەند ڕۆژێکیش دوای چواردەی گەلاوێژ هەر سەر بە فەرمانبەرانی دەوری پادشایی و ئاغا و بەگ و شێخ بوون، دوای ئەوە بێ شەرمانە قۆڵیان لێ هەڵماڵی و بەدرۆ بوون بەپێشکەوتنخواز.

***

شیوەن بۆ مامۆستای بەرز ڕەفیق حلمی

١٩٦٠/٨/٤

مەلێکم ئەوێ تیژتر لە خەیاڵ
بەیەک ترووکە بە دوو شەقەی باڵ
ڕاپەڕێت دڕدا بەکۆری زەپۆش
بۆ مەڵبەندەکەی هەمیشە ڕەشپۆش
مەلێکم ئەوێ بۆ خنکاوی دار
نەوای تەرخان کات دەمی نەوبەهار
دەروونی لێڵ و دڵ پڕ لە زام بێت
سەراپا ژینی وەک کورد ناکام بێت
مەلێکم ئەوێ مەڵبەند نزار بێت
ئاشنای ئێش و دەرد و ئازار بێت
دەمە و ئێوارەی بەر ملەی سەرکۆ
یەک ئاواز بڵێت ڕەفیق حلمی ڕۆ(١)
هەڵسێت زوو بەرێت نامەی پەشێو حاڵ
بۆ هەموو نەوەی کوردی ویران ماڵ
بڕوات بگەڕێ سەرحەد و سنوور

هەتا دەنگ ئەدات کوردی خوارووژوور
ئەوا بێتەوە بۆ سەر بەرانان
بەسەر شەقامدا ڕووەو کانێسکان
گومەتە بدات بەگریانەوە
بەدەم هەنسکی بێ پسانەوە
هاوارکات بڵێ خوێشانی ناشاد
تەرمەکەی ئازیز وا پشتە و بەغداد
بارگە و بارخانەی مامۆستای دڵسۆز
لە چۆڵی قولفە بێدەنگ ئەکات تۆز
ئەو دڵەی هەتا لێدانی مابوو
جێگەی تایبەتی کوردی هەر تیابوو
ئێستە بێ جووڵە و هەست و هیوایە
ڕوو لە سەیوانە و هەر ئەوی تیایە
ئەم جارە زویرە کەس نادوێنێت
تۆڵەی دوودڵی کورد وا ئەدوێنێت
کە دەست هەڵگرێت لەم ژینە دوونە
ئەم ژینەی بۆ کورد هەروەک نەبوونە
ئەم ژینەی کەوا دوشمن پێی شادە
ئێمە وەک بەندە و ئەویش ئازادە
ئەو کەی ئەتوانی ئەگەر هەر بەخەو
ئەیبینی ڕۆژی لێ ئەبوو بەشەو
بۆیە ئارەزووی کۆچی ژینی کرد
بەنیشتمانپەروەر نابێ بڵێین مرد
چونکە هەر ئەژی بیر و ڕەفتاری
بۆ ئەوەی بەرێ گەل بۆ ڕزگاری

ڕۆژی ١٩٦٠/٨/٣ بەنەخۆشی چووم بۆ بەغداد، زۆریشم ئەویست چاوم بەمامۆستا ڕەفیق حلمی بکەوێت، ئێوارەی ٨/٤ لە کاتێکدا لە عیادەی دوکتورێک هاتمە دەرەوە گوێم لە دەنگی ڕادیۆ بوو کە وتی: مامۆستا ڕەفیق

حلمی کۆچی دوایی کرد، تەرمەکەیان بردەوە بۆ سلەیمانی. هەر ئەو شەوە ئەم شیوەنەم بۆ نووسی.

(١) مەبەست سلەیمانییە.

***

شیرین بەهارە

لە بەهاری ١٩٦٢دا هێرشی میری بۆ سەر سوپای شۆڕشگێڕی کوردستان و هەموو ناوچە کوردنشینەکان بەرەنگێکی دڕندانە دەستی پێکرد. کوشتن و بڕین، تالانی و سووتان، باخ هەڵپاچین و خەرمان سووتاندن هەموو گۆشەیەکی گرتبووەوە.

بەو سەبارەتە لە بەهاری ئەو ساڵەدا ئەم شیعرە وتراوە.

شیرین بەهارە بەهارە شیرین
بێ با پێکەوە بەیادی دێرین
دانیشین تەنیا تاوێک دوو بەدوو
دڵ بەرابەر دڵ ڕوو بەرابەر ڕوو
بێ دەنگ بەزمانی حاڵی دەردەدار
بۆت هەڵبڕێژم جەفای ڕۆژگار
کێ؟ دی بەنەورۆز دەمەو بەهارێ
لەجیاتی باران بۆمبا بباری
کێ؟ دیویە بەهار خونچەی کوێستان
بەر لە پشکووتن بەساروخ سووتان
کێ دیویە یانە، ئەشکەوتی کێو بێ
ڕۆڵەی نەبەردی کورد لەجێی نشێو بێ
ماڵ و منداڵی بێکەس و خێو بێ
ڕۆژ لە کۆلاندا و شەو بەبێ شێو بێ
کێ دیویە بەهار مەڵبەندی گوڵزار
ڕووڕەش بنوێنێ وەکو شەوی تار
کێ دی بەبەهار لاوک و حەیران
هەر دایکەڕۆ بێ و بۆ باوک گریان
منداڵ لە دەشتدا نووزەی بێ بۆ نان
لاشەی ئەو بۆ گورگ شەو ببێ بەخوان

کێ دی بەبەهار لە جێگەی سەیران
گەرم بێ کۆڕی شیوەن و گریان
کێ دیویە داوای کەمێک حەقکردن
تۆڵە کوشتن بێ و زوو لەناوبردن
بەڵام ئەی شیرین تاقە گوڵی من
با باش بزانن سەرتاپا دوشمن
بەو خوێنە گەشەی لە کورد ئەڕژێ
بەو مێشکە تیژەی بەساروخ ئەپژێ
بەو گوڵەی بەهار پەژمردە ئەکرێ
بەو دڵەی پێ لە کۆت بۆ زیندان ئەبرێ
بەو گشت لاوانەی لە مەڵبەندی یار
بێ تاوان هەموو جووت ئەکرێن لە دار
ئاهی پیرانی کوڕ، برا کوژراو
هەنسکی دایکی ڕۆڵە سک سووتاو
فرمێسکی شەرمی لە چاو قەتیس ماو
بۆ مەرگی یاری لاشە نەبینراو

***

شەوان وڕێنەی ماڵ تالانکراو
لە ناسک ئەندام پیاو بەدیل براو
هەوڵ و هەڵمەتی لاوی بەچکەشێر
شاخەی شریخەی پێشمەرگەی دلێر
گڕی ئاگری شۆڕش خۆش ئەکەن
مژدەی ئازادی گەلی کورد ئەدەن

***

میللەتێ بوونی ناونووس کا بەخوێن
ڕووڕەشە هەرکەس، پێی بڵێ بێ شوێن
نەخشەی کوردستان نووسینی ئاڵە
بەخوێنی لاوان لەسەر کورد ماڵە
ئەم کوردە لەسەر شەرەف و ماڵی
بەرز ئەکاتەوە دەنگی زوڵاڵی

ئەڵێ چنگ لە سنگ دوشمن گیر ئەکەم
ڕوو بەسوپەری شیر و تیر ئەکەم
حەقم سەر بەسەر بەخوێن ئەسێنم
بۆ نەوەی هاتوو تۆوێک ئەچێنم
بەخوێنی جگەر پەروەردەی ئەکەم
ئازادی بۆ گشت تا دێتە بەرهەم

***

چەمک و گوزارەی کوردستان یان نەمان

له ١٩٦٣دا دەستکرا بەخراپەکردنێکی ئەوتۆ کە لە مێژوودا ڕووی نەدابێت. بەرەنگێ هاتە سەر ئەو بیروڕایەی کورد لە عێراق دەربکات. بەو سەبارەتەش شۆڕشی کورد تا دەهات بەتینتر ئەبوو، دروشمی کوردستان یان نەمان بەرزکرایەوە، بەکرێگیراوە کوردەکان بەلالووتی و گاڵتە پێکردنەوە ئەیان وت مانای چی کوردستان یان نەمان. بەو بۆنەیەوە ئەم شیعرانە بۆ لێکدانەوەی چەمک و گوزارەی کوردستان یان نەمان نووسراوە.

با بزانن گشت بە جارێ یەکسەر جیهان
ئەم دروشمەی کوردستانم یان نەمان
ئاگرێکە پڕ بڵێسە کڵپەسێن
ڕێنوێنی قەومی کورد دوشمن سووتێن
ئاگرێکە شێوە شیرین مژدەهێن
ڕوو لە پێ دەشت شەوق ئەهاوێ تۆڵەسێن
ئاگرێکە پڕ لە پشکۆ پڕ سکڵ
بەژنی لاوە گشت سووتاوە جەرگ و دڵ
یەک پزیسکی گەر بگاتە سەر سنوور
دای ئەپڵۆخێنی بەهەڵمی، دوشمن لە دوور
ئاگرێکی وا نەبینراو کە چاوگەی لاشە بێ
جێ هیوای کوردەواری بۆ بەدەنمان کاشە بێ(١)
هەر ئەبێ گڕ بێ تا لە گەڕدا بێ زەمان
بۆ ژیانی کوردستانم نەک نەمان

(١) کاشە = دەرمان

***

قاچ و دەست سووتاو

له هاوینی ١٩٦٣دا لاشەی کوردێکی کوژراوی قاچ و دەست سووتاویان هێنابووەوە بۆ ئەتک لەبەر دەرکی سەرادا دایان نابوو، قەڵەباڵغیەکی زۆر بەچوار لایدا ڕاوەستابوون، هەندێکیان بەگاڵتە و قەشمەریەوە تەماشای تەرمە کوژراوەکەیان دەکرد و بەملاولای خۆیاندا دەیانڕوانی وەک بیانەوێ بەکەسان بڵێن کە ئەوان کوشتوویانە. دیارە ئەمانەش ئەو بەرە نۆکەرەن هەر ڕۆژ بەناوێکەوە دژی نەتەوەی کورد و خزمەتکاری بێگانەن. دیمەنی ڕاوەستاوەکان و لاشەی کوژراوەکە کە لەسەر زەوییەکە فڕێ درابوو بوونە هۆی دانانی ئەم هەڵبەستە.

ڕۆڵەی کەساسی قاچ و دەست سووتاو
لە ماڵی خۆتدا بەناحەق کوژراو
بۆ ئەتکی کوردی بێکەسی داماو
ئەو کوردەی ئاهی بەرد ئەکا بەئاو
لێرەدا بێ ناز ئاوا فڕێدراو

***

خۆڵی ژێر لاشەت سورمەیی چاوە
خوێنی دەم زامت بۆ ژیان ئاوە
گەورە و بچووکمان گشت کە وەستاوە
دەست لەسەر سنگ و دەم بەسڵاوە
بۆ لاشەی کوردی شەهید کراوە

***

جامانە سوور

له سەرەتای ساڵی ١٩٦٤دا دوودڵی و دووبەرەکی لەناو شۆڕشگێڕانی کورددا بەتەواوەتی دەرکەوت و ئاشکرا بوو. نیشتمانپەروەران لە شارەکاندا بەتەواوەتی ڕووخان و پەتی هیوایان پسا، چونکە ئەوەی لەمێژبوو لێی دەترسان سەرەتای دەرکەوت. پەتا و درمی دووبەرەکییەتی نیشانەی پەیدابوو، مەنجەڵی ڕقوقینە هاتە کەف و کوڵ، ئاشی قانزاجی خۆیی بەئاوی شینی دیناری بێگانە هاتەگەڕ. نۆکەر و سیخوڕ بەناوی چەپڕەوییەوە کەوتنە پەلەقاژێ و کۆکردنەوەی سامان کە وەک باران بۆیان دەباری لە پاداشی وەستان دژی شۆڕش و بەرژەوەندی نەتەوەی کوردی کەساسی داماوی بێکەسی بێچارەی چوار لا دوشمن، کە بەدرێژایی مێژووەوە تاریکی ئەم نەخۆشیەی چاک نەبۆتەوە و نەیهێشتووە بگات بەئامانجی خۆی، بەم سەبارەتە بەدڵێکی پەست و خەفەتبارەوە ڕۆژی ١٩٦٤/٤/٤ ئەم هۆنراوەیەم نووسی.

جامانە سوور جامانەکەم
با ڕەشیش بێ پەیمانەکەم
لەگەڵ تۆیە من وەکو تۆم
تۆم لێ دابڕێ من ڕەنجەڕۆم
سالانی زوو شۆڕشی کورد
باپێت بڵێم بۆچی ئەمرد
دووبەرەکی و قانزاجی خۆ
کوردی ئاواکرد ڕەنجەڕۆ
لاڕێ گری گێرە شێوێن
سوودپەرستی ورگ لەوەڕێن
کوردایەتی بۆیە ئەوێ
کەلەپووری زۆر دەسکەوێ
ناوی کوردی دانە داوە
هێز و هەوڵی چاو و ڕاوە
کاتێک زانی سوود بەتاڵە
ئەوسا ئەیکات ئەو بەگاڵە
هەر دوێنێ بوو دوێنێی نزیک
باجی ڕەحمە بە زریکە زریک(١)
ڕەشبەڵەکی کوردی شێوان
سەرچۆپی کێش کەوتە کێوان
کوردیش بێبەش وا مایەوە
نیوەی زیاتر توایەوە
ئەگەر ڕۆژمان وا تێپەڕێ
ئەوی ماوە ئەویش ئەمرێ
دوشمن بە خاکمان شاد ئەبێ
کوردستانمان بەرباد ئەبێ

***

جامانە سوور بەرز دیاری
پشت و پەنای کوردەواری

ئاشکرایە جێگەت بەرزە
تۆ دوشمنت خستە لەرزە
بەرەی کوردیش تێکۆشەرە
بۆ ئەم گەلە وەک ڕەنجبەرە
هەوڵی داوە بەڕۆژ و شەو
کوردایەتی خستە برەو
دیارە نۆکەر بەکرێگیراو
لەناو کوردا هاتۆتە ناو
لەگەڵ گورگدا سەرچۆپی کێش
لەتەک مەڕدا خەمخواری ئێش
بەڕۆژ و شەو لرف لێدەر
لەماڵی کوردی قوڕبەسەر
ئاگری فیتنە فوو لێ ئەکەن
هەتا زەفەرتان پێ ئەبەن
کوڕ و باوک لێک دادەبڕن
دوشمن ئەمە بەزۆر ئەکڕن
هەیە کوردە تەنیا بەدەم
وەک دوشمنە بێ زیاد و کەم
ناوی جوێ جوێ ئەنێ لە کورد
وەک کورد کوژە یا زۆڵە کورد
ئەم سۆرانی ئەو بادینان
ئەم ئاغایە و ئەویش سەپان
هەتا هەموو لەیەک بەربن
وەک کۆست کەوتوو قوڕبەسەر بن
خۆشی سوار بێ و هەر چەقەی بێ
بۆ پەشێوی شەو تەقەی بێ
تەقە لە کێ هەر لە کورد بێ
کێ دڵسۆزە ملی ورد بێ

شوڤێنییە ئەبێ بمرێ
بەکرێگیراو جێگەی بگرێ

---

(١) ئەمە ئیشارەتە بۆ هەڵبەستە بەناوبانگەکەی ئەحمەد بەگی ساحێبقران لە زەمانی فەرمانڕەوای شێخ مەحموودا کە ئەڵێت:

لایەقە بۆ میللەتی کوردایەتی بێ ڕەشبەڵەک
باجی ڕەحمە بێ قەزابێ نایەڵێ ڕێک هەڵپەڕین

***

وڕێنەی پێش عەمەلیات

ڕۆژی ٢١/١٠/١٩٦٩ لە بیمارستانی ڕازی لە بەغداد عەمەلیاتی زراوکرام، هەر لەوکاتەدا بەرگوێم کەوت کە هێرشێکی زۆر توندوتیژ کراوە بۆ سەر ناوچە کوردنشینەکان، بەتەمای بڕینەوەی شۆڕش و ڕەچەڵەکی کورد، بەم بۆنەیەوە ئەم شیعرەم نووسی.

دوکتۆرێک بێنن ئاگاداری دەرد
هامڕازی ئێش و هەناسانی سەرد
هاودەم سەرینی نەخۆشی داماو
نەخۆشی زامی جگەر و زراو
لەو دوکتۆرانەی کە حاڵ ئەزانن
کردەوەی سەختی نابێت ئەتوانن
بێتە سەرینم لێم وردبێتەوە
وەهام ڕاکێشێت زام نەکولێتەوە
لە دەرگای مەرگدا وا چاوەڕوانم
دەرچێت هەناسە و گیانی ڕەوانم
ئازارم، لە خۆم بێزاری کردووم
سەرم سوڕماوە کە چۆن نەمردووم
ناڵەم ئەگاتە ئاسمان و پەروین
گوێم لێیە بۆ من بەرهەنسک ئەگرین
تاساوی قوڕگ و گوشراوی دەمن
خوێشان، کێم لایە پەیکەری غەمن

چونکە ژین و مەرگ وەک یەک دیارن
مادام بۆ نەمان ئێش و ئازارن
چون یەکە لای خۆم ئەم بێ یاخود ئەو
تاکەی لەبەر ئێش چاو نەچێتە خەو
کەوا بوو دوکتۆر دەستەوداوێنم
هەرچەند لاواز و، دیارە کەم خوێنم
نەشتەر وابدە لە پەڕەی جەرگم
خوێناو سەر بکا بۆ لاشە و بەرگم
با لاشەی منیش خەڵتانی خوێن بێ
ئاوارە لە وڵات بێ ڕێ و شوێن بێ
تا ڕزگارم بێ لە ژینی پەشێو
نەبیسم ناڵەی داماوی بەرکێو

***

ناوەخت مەینەت گەلێ بەدبەختم
بوونە هۆی زۆربوون، زامانی سەختم
دەردی دوودڵی تیرە و هۆزمە
کە ڕۆژ هەر ناڵە و بەشەو سۆزمە

***

نا ، نەکەی دکتۆر ورد و لەسەرخۆ
بۆ بڕینی زامی زراوم بڕۆ
نامەوێت بمرم بەڵکو ڕۆژگار
تاوێک خول بدات بۆ سوودی هەژار
ئەوسا ئەوان و چی ماوە داماو
بۆ هەوارگەی نوێ ڕابکەن بەتاو
گەورە و بچووکیان شادبن بەجارێ
زۆرداریش خوێنی لە چاو بباری
خۆزگە ئەو ڕۆژەم من ئەدی بەچاو
تا ئەو نەورۆزە و ڕۆژی نوێی تەواو

***

بۆ لێڵی دیجلە؟

لە ڕۆژی ١٩٦٨/٥/١٨دا چووم بۆ بەغداد، ئەو ساڵە باران زۆر باریبوو، ڕووباری دیجلە تەواو هەڵسابوو، دیمەنەکەی وەک دەریایەکی قوڕ دەهاتە پێش چاو، لەو ڕۆژەدا لە بەغداد ئەم شیعرە وتراوە.

بۆ لێڵی دیجلە، دیجلە بۆ لێڵی؟
پێم بڵێ دیجلە تۆ بۆچی وێڵی؟
پێم بڵێ بۆچی ئاوا قووڕاوی؟
تۆ بۆ کام کۆستە وا قوڕ پێواوی؟
دەروونی تۆ بۆ هاتە کەفوکوڵ
بۆ کێ ئەگێڕیت شیوەنی بەکوڵ
بۆ کام هەژاری لە برسا مردوو
یا کام منداڵی شەو گورگ خواردوو
بۆ کام خەرمانی ئاگر پێوەنراو
یا بۆ کام ماڵی بەساروخ سووتاو
بۆ کام ئافرەتی لەپڕ لێقەوماو
لە نیوەشەودا جەرگ و دڵ براو
بۆ کام پیرێژن تاقانە کوژراو
یا کام ناسکۆڵە مێرد بەدیل براو
یا کام نیهالی ناو بەندیخانە
یا بۆ کام دڵسۆز وێڵ لەو شاخانە
بۆ مەرگی کام باوک هەتیو بەجێماو
کە بە کوشت درا هەر بەچاو و ڕاو
یا بۆ کام حەقێ ڕۆیی و بەفیڕۆ
درا بەدراو ئێمەش ڕەنجەڕۆ

***

ئەزانم دیجلە بۆ بێکەس وێڵی
ڕەنگ لە ڕووبڕاو، لەبەرچی لێڵی
ئەو هەموو جەورەی ئێمە و تۆ دیمان
کەمێکی بەسە، بەپەنگ کا، ئینسان

کێ دی کە کاروان، نزیک گەیشتن
کاروانی، بکەونە، خوێنی یەک ڕشتن
لەگەڵ جەردەدا دەست تێکەڵ کردن
کاروانی و ماڵیان بەدیاری بردن
چاکتر نیشانەی بۆ نەمان چوونە
بەڵگەی سەلمانی زۆر تاوان بوونە

***

با کوردستانمان

شەوێک لە شەوانی مانگی دوانگزەی ١٩٦٩، ڕێم کەوتە ماڵێک، کە تەماشام کرد: کۆڕە، بەزمە ڕەزمە، خواردنەوەیە. ئەوەی سەرنجی ڕاکێشام ئەوەبوو، ئامادەبووەکانی کۆڕەکە بەزۆری لەوانە بوون کە لە چەند ساڵێکی زووەوە تا ئەو ماوەیە ئەیان وت پیاوەتی و فەلسەفەی ژیان ئەوەیە کە هەموو کەس لە ڕێگەی نیشتمان و نەتەوەکەیدا تێ بکۆشێت تا دوا دڵۆپی خوێنی، کەچی لەوڕۆژانە و بەتایبەتی لەو شەوە و کۆڕەدا بەئاشکرا دەیان وت: ژیان پێنج و دوو ڕۆژێکە، بۆچی مرۆڤ بەفیڕۆی بدات بۆچی بەخواردنەوە و بەزم ڕانەبوێرێت؟ سەیر ئەوەیە لە هەمان کاتیشدا خۆیان بەگەورە پیاوانی کورد و ناودارانی کورد دەدایە قەڵەم. بەم بۆنەیەوە ئەم شیعرانەم لەو شەوەدا نووسی.

با کوردستانمان هەر وا پەشێوبێ
ناسک ئەندامی بێکەس و خێوبێ
ئاوارە لاوی لە هەردە و کێوبێ
پیر و منداڵی جێگەی نشێوبێ
تا ناپیاو پیاڵەی پڕ هەتا لێوبێ

***

با کورد ناڵەی بێ گریان و ڕۆڕۆ
ئاگری پێوەنێیت هەڵنەسێ بۆ سۆ
بۆ شێویش نەیبێ پڕ سک نان و دۆ
خاپوور بێ شار و گوند و دەشت و کۆ
تا ناپیاو پیاڵەی پڕ هەتا لێوبێ

***

با دانیشتوانی دێهاتی وێران
بێ بەرگ و برسی بکەونە کێوان

هەر لە بەمۆوە تاکو بادینان
بسووتێت کشتە و هەموو باخەکان
تا ناپیاو پیاڵەی پڕ هەتا لێوبێ

***

با کچە عازەب دڵداری کوژراو
برای نەوخەتی بەیەخسیر براو
نیوە مردووبێ، کەم نووزە تیا ماو
زایەڵەی سۆزی بەگوێ نەبیسراو
تا ناپیاو پیاڵەی پڕ هەتا لێوبێ

***

با گەورەی درۆ هەموو نۆکەربن
بۆ بێگانەکان وەک بارەبەربن
بەرامبەر بەخۆ دەست بەوەروەربن(١)
لە ڕووی دوشمندا گوێ تەپیو کەڕبن
تا ناپیاو پیاڵەی پڕ هەتا لێوبێ

***

با هەر ئەم خاکە مەڵبەندی شین بێ
کوێلیلی پرسە و ڕۆڕۆ و گرین بێ
ئەغیار لەناویا خاوەندی نگێن بێ
دانیشتووی خۆشی، بێ مافی ژین بێ
تا ناپیاو پیاڵەی پڕ هەتا لێوبێ

(١) مەبەست لە وەروەر دەمانچە و چەکە.

***

چوارینەکان

لە ساڵانی ١٩٥٩ تا ساڵی ١٩٦٩

ئەوڕۆژە ناسیم ڕاست و چەپی خۆم
زوو تێگەیشتم پێچەوانەی تۆم

تۆ بەشی هەژار ئەفڕێنی بۆ خۆت
من هەروەک ئەوان ڕازی نان و دۆم

***

دەک ئەستۆت وردبێ کابرای کاروانی
تۆ بۆچی چووبوویت ئەمەت بۆچ هانی
تۆ چوویت ئازادی بسێنی بەخوێن
کەچی بار دیلی و سەربارەکەی جوێن

***

کوردی وەرگەڕاو ئەم تان و پۆتە
کە هەر بۆ سوود و قانزاجی خۆتە
ئیتر داماوان بۆ بکەونە دوات
خۆ بەشی ئەوان هەر دیلی و کۆتە

***

لافت لێ ئەدا کە حەق سێنەری
تەنیا تۆ بۆ کورد سایە و سێبەری
کەچی وا بوویتە نۆکەری دوشمن
خۆشت ئەگێڕی لە دەوری سەری

***

یادی ئەیلولە خوا هانایە
کورد وا نەخۆشە نووزەی دەرنایە
گەر بەراوردی شەشی ڕەشی کەی
لەگەڵ ئەمڕۆدا ئەو شەو چرایە

***

کە پەردەی شەرمی ئەو لادا لە ڕوو
سەرنجم لێدا ناسیمەوە زوو
وتم درۆیە وەتەنپەروەر بێ
چونکە باوکیشی زوو هەر جاسوس بوو

لە ساڵی ١٩٦٩دا کە خۆم تەقاعد کرد، هەندێک وتیان زووە پەلەت چییە زۆرت بەبەرەوە ماوە. بەو

بۆنەیەوە ئەم چوارینەم وت.

عیززەتی نەفسم ئەمەندە بەرزە لە ئەلبورز سەرئەکا
هێزی بینینم کە تاریک بێ ڕێ بەباشی دەرئەکا
تازە بۆ پارە محاڵە بێتە نزمی نۆکەران
چونکە ئەو نەفرین لە خائن، هەم لە جاشی کەر ئەکا

***

بۆ ژێر وێنەکەم

وێنەی داماوی هەورازەکەی ژین
نموونەی گەلی بەدبەخت و نگین
ڕەشپۆش بەبێ دەنگ هەتاکو وایە
شەو چەند درێژ بێ ڕۆژی لەدوایە

***

لەسایەی عەزمەوە سەر بۆ فەلەک نەوی ناکەم
مەلی نەفسم بەپارە بۆ نامەرد کەوی ناکەم
بەسەربەرزی ئەژیم و ڕازی کەم بەشی
تف لە پارەی زۆری پیس و ڕووڕەشی

***

پێم ئەڵێن کورد کوردی چیتە بێرە بەزم و کۆڕەوە
درهەم و دیناری زۆر وەرگرە و بیکەرە ناو هۆڕەوە
کاکە ڕێگەی دەوڵەمەند بوون بگرە خۆ تۆ گوایە شاعیری
سووک و بێ ترسە لە سایەی قەد جەڕاوی لفکە شۆڕەوە

***

بەزمانی مستەفا خۆشناوەوە

نیشتمانپەروەریم ئاوێتەی گڵ بوو
تا گەردن لە پەت سێدارە گیر بوو
بۆ بەرزی گەل و خاکی نیشتمان
گیانی عەزیزم من کرد بەقوربان

***

ئەگەر پیاوچاکێک لێم زویر بێ کەم
سەراپا ژینم ئەبێ بەماتەم
کەچی ناپیاوێک تانەم لێ بدا
خۆم بەرز ئەبینم بەرزتر لە جەم

***

گەلێک بەمێژوو چل و حەوت چەرخە
لە ڕێی خەباتدا هەر قۆچ و بەرخە
تازە نامری پشتیوانیەتی
ئازادیخوازی گێتی ئەم چەرخە

***

قوتابی ئەڵێ

ئێمە کە پیاوی دواڕۆژی گەلین
بۆ پێگەیشتن چاوەڕێی هەلین
چاوتان لێمان بێ بەگیان و بەدڵ
چونکە وەک خونچە جێگەی ئەمەلین

***

چەرخی چەواشە

لە ئێوارەی ١١-١٢/٣/١٩٧٠دا پاش خوێندنەوەی بەیانی یانزەی ئازار و ئاشکراکردنی مافی ژیانی کورد لە هەموو لایەکەوە دەستکرا بەتەقەی خۆشی و شادی، لە تارمەکەی ماڵی خۆماندا گوللەیەک بەر قولەپێم کەوت، بەم ڕەنگە خۆشیەکەم لێ بوو بەناخۆشی، شادی و پێکەنینم بەئازار و گریان. بەو بۆنەیەوە ئەم شیعرەم نووسی.

چەرخی چەواشە وێنە ڕمۆزن
ئەم کەتنە چی بوو تۆ کردت بەمن
سەرتاپا ژینم بۆ کورد ڕۆڕۆ بوو
ڕۆی داماوی ئەو لە دەستی تۆ بوو
بەرگی ئاهەنگ و خۆشیشم ڕەش بوو
خواردن زووخاو، ئاو خوێنی گەش بوو

خەمخوار هاودەم بەرەی لێقەوماو
لاشەی زەبوون و عەمەلیات کراو
هەموو ئەندامم کردبوو بەگوێ
بۆ ڕادیۆی بەغداد بزانم چی ئەدوێ
لەو بیرەدا بووم تۆ بڵێی ڕۆژگار
بەکامی ئێمە خول نەدا یەک جار
کە دەنگی ڕادیۆ بەرزکرایەوە
مژدەی ئازادی کورد درایەوە
بەتەقەی شادی دەمودەست پێکرام
بۆ ژووری بەرەی بیماران برام
لە جیاتی شادی و بەزم و گۆرانی
ناڵەی شەوان و نرکەی بەیانی
بوو بەسەرباری زامی کوناودەر
ئەو زامەی بەرگی سووری کردمەبەر
ئەو ڕەنگە ئاڵەی دەم ئاسۆی ئەمەل
کە تیشکی ڕوونی دای لە لووتکەی کەل
شادی و ئازاری وەک یەک هێنا بۆم
شادی مافی کورد، من زام خوار ئەژنۆم
وەک زوو بڕیاربێ حەق بەکورد بدرێ
بەو مەرجەی بەخوێن ئێمە مۆر بکرێ

***

شیرینی لەندەن(١)

١٩٧١

لە هاوینی ساڵی ١٩٧١دا چووم بۆ ئەورووپا، لە شاری لەندەن ڕۆژی یەکشەممەی ڕێکەوتی ١/٨/١٩٧١ دوای گەڕان و ماندووبوونێکی زۆر بۆ حەوانەوە خۆم کرد بەباخێکدا، لەسەر کورسیەک بەتاقی تەنیا دانیشتم، پۆل پۆل و دەستەدەستە ژن و پیاو، کوڕ و کچ بەبەردەممدا ئەهاتن و ئەچوون، لەو کاتەدا تاقە کچێکی عازەبی شۆخ دای بەلامدا، هەر بەملا و بەولادا چاوی دەگێڕا و دەڕۆیشت. بەو بۆنەیەوە ئەم شیعرەم نووسی.

شیرینی لەندەن، شیرینی لەندەن
شیرین کەم وێنە مەگەر بەدەگمەن
هەژدە ساڵەکەی گۆنا کەمێک ئاڵ
وەک کچی ئێمە نیت، چاوشینی قژکاڵ
بەدەن بلووری پانتۆڵ کەفەڵ جووت
جێی نەشیاو نەبێ ئیتر هەموو ڕووت(٢)
بۆ ڕابواردن تەنیا ئەڕۆی خۆت
لای ئێوە نییە بۆ کچ بەند و کۆت(٣)
کاتی دوای فرمان هەر کوێیە ڕێڕەو
ڕۆژی ڕووناک بێت یاخو نیوەشەو
ڕۆژی پشووتە بەتیلی دووچاو
وێڵی نێچیریت تا بیخەیتە داو
ئاورێک بەرەوە تۆ بەلای مندا
شەتڵی شادیت چۆن کەند لە بندا
مەڵێ شەرقییە نەزان و پیرە
شەرق پیریشی خۆ هەر بەگیرە
بێ با بۆت بکەم باسی ئیستعمار
ئەو کەتنە کردی بەلادێ و بەشار
بەدەیان شاری ئێمەی وێران کرد
هەزاران کەسمان هەر بە بۆمبا مرد
سەربەستی بیر و ئازادی وتن
خۆ بەباڵایان زوو بڕا کفن(٤)
کچی لای ئێمە هاوتەمەنی تۆ
یەخسیری یاسای، ڕزیو تان و پۆ
لەسەر یەک وشە کەلەپچە و زنجیر
ئامادەی دەست و پێی جوان و پیر
لێرەش ئازادی بەگشت ڕەوایە
پێم بڵێ قژکاڵ ئەمە بۆ وایە؟

بۆ ئەبێت ئێـــمــه هەروا پەل پەل بین
له شـادی دوور و بێ جێ و ئەمــەل بین
بەگـــەردی کـــینـه و بەتەوژمی قین
له یەکتر بگرین ڕێ و شەقامی ژین(٥)
بەرامــبــەر بەخـۆ ڕۆســتــەمی زاڵ بین
ڕووەو بـێـگانـه وەک کـــــەڕولاڵ بـین
یەکێک هەڵکەوێت تێکۆشێت بۆ گشت
هەلی بۆ هەڵخـات پەنجـەیی سـروشت
خۆمان پێش دوشمن ڕێگەی پێ دەگرین
بۆیه نۆکـــەرین هەتاکـــو دەمـــرین
سـەربەسـتی لامـان یەکـتـر کـوشـتنه
ئاســـوودەیـیــــمـــان ڕۆژی مـــردنه
پارەدارانمان خـــۆ یەکـــجـــار تازە
لای ئەو گـشت قـەله تەنـیـا خـۆی بازە
خــوێندەوارانمان گـەل ڕێ نیـشـانـدەر
هەر کـاڵای سـوودی خـۆیان وا لەبەر
نەخـوێندەواریش کـەسـاس و دامـاو
هەر ڕۆژ بەفـێـڵـێک ئەکـەوێتـه داو
ئافـرەتی کـۆن و نوێی نەخـوێندەوار
ژیـن ئـاژەڵ ئاســا پـســاوی ژێـربـار
خـوێندەواریشـیـان بەبیـانوو له پیـاو
دوو دەیی دەوێت یەک قـــبـــوڵ تەواو
منداڵـمـان پیس و چەپەڵ جوێن فـرۆش
دایک نەزان و بـاوکـەکـان بێـهـۆش
ئێـــوەش هەمـــیـــشــه دەم بەپێکەنین
بەرگ و خـــۆراکـــتـــان بەدرێژایی ژین
ســادە و کــەم نرخ و له عـەیبـه دوورن
ماڵـتان ئاوایه و ڕەنگ ڕوومەت سوورن

لەگەڵ ئەمـەشدا شێـوە شـای ئینگلیـز
جوانیت تاسەی من ناشکێنێت هەرگیز
جـــوانیت بۆ خـــۆته و تـاوانت بۆ من
ئای چۆن له ئێـــمـــه بوو بەڕمـــۆزن
یاســـای کـــۆنمان ڕەوشـــتی بێ فـــەڕ
بەئاوی ئێــوە ئاشـیـــان کـەوته گـەڕ
بۆ ئەوەی خـۆتان گـشت شـادمـان بن
خـــۆرهەڵات ئەبێ وا ســـەرگـــەردان بن

---

(١) لێرەدا مەبەست له شیرینی لەندەن کچی جوانی لەندەنه.
ئەم شیعره له پەڕاوی شیعری کۆن و نوێدا له ساڵی **١٩٧٥** چاپکراو بڵاوکراوەتەوە.
(٢) کەفەڵ، پشت گۆپکەی سمت.
(٣) تا ئەو ساڵه کچ له لای ئێمه بەتەنیا نەیدەتوانی له ماڵ بچێته دەرەوە.
(٤) واته هیچ جۆره ئازادییەکی بیروڕا لەلای ئێمه نییه.
(٥) لەهەر چین و دەستەیەکدا یەکێک هەڵکەوێت لەپێش هەموو کەسێکدا خزم و هاوڕێ دەکەونه بەربەرەکانی.

***

نووسەرێک

١٩٧١

نووســـــەرێ نووســـــینی داو بۆ هەژار بێ
دەســـــخــــەڕۆکـــەری لادێ و شـــار بێ
بۆ دەســـــتی دوشـــــمن کـــوتەک و دار بێ
دەک ئـەو نـــووســـــــــــەره لای بـەدەوار بـێ
ســـــوودی بەرهەمی بۆی ژەهری مــــار بێ
نووســـــەر نووســـــینی بۆ خـــۆ، لەوەڕ بێ
هەمـــــوو ژیانی شـــەیتـــانی کـــەڕ بێ
شایی لەگەڵ گورگ، شین له تەک مەڕ بێ
دەک ئـەو نـــووســـــــــــەره لای بـەدەوار بـێ
ســـــوودی بەرهەمی بۆی ژەهری مــــار بێ

نووسەرێک لەگەڵ هەژار نەناڵێ
بەنووسین چقڵی ژێر پێی نەماڵێ
خڕکی ڕێی ژینی نەکاتە چاڵێ
دەک ئەو نووسەرە لای بەدەوار بێ
سوودی بەرهەمی بۆی ژەهری مار بێ

نووسەرێک وەک شێر بەرەو ڕووی ناحەق
تووڕە نەوەستێ و چاوی نەکا زەق
هەر بۆ وەرگرتن سەر کزبێ و گوێ لەق
دەک ئەو نووسەرە لای بەدەوار بێ
سوودی بەرهەمی بۆی ژەهری مار بێ

نووسینێک زۆردار شەو نەکات لە خەو
بەبازاڕی حەق قەت نەدا برەو
هەر کۆن و نوێی بێ نەبەم بێ و نە بەو
دەک ئەو نووسەرە لای بەدەوار بێ
سوودی بەرهەمی بۆی ژەهری مار بێ

نووسینێک کە سوود نەبەخشی بەگەل
ڕێنوێن نەبێت وەک ترووکەی کەل
ناکۆکی دەربی، کۆمەڵ کا پەل پەل
دەک ئەو نووسەرە لای بەدەوار بێ
سوودی بەرهەمی بۆی ژەهری مار بێ

گەرمی نووسینێک وەکو کڵپەی کڵ
سوور نەکاتەوە جەرگ و سی و سپڵ
جۆشێک نەدات بەمێشک و بەدڵ
دەک ئەو نووسەرە لای بەدەوار بێ
سوودی بەرهەمی بۆی ژەهری مار بێ

***

برام

١٩٧٢

ئەم هۆنراوەیە شیعری شاعیری بەناوبانگی عەرەب میخائیل نەعیمەیە، دوای جەنگی جیهانی یەکەم کە دەگەڕێتەوە بۆ وڵاتەکەی خۆی (پاش ماوەی چوار ساڵ شەڕکردن بۆ سوودی خەلیفەکانی عوسمانی) دەبینێت وڵاتەکەی بووە بەوێرانە.

منیش وەرمگێڕایە سەر زمانی کوردی لە ژمارە (٥٥)ی ساڵی ٢ ڕۆژنامەی ژینی زەمانی کاکەی فەلاح لە ساڵی **١٩٧٢**دا بڵاوکرایەوە.

برام: خۆرئاواییەک دوای جەنگ کردەی ئەو بەگاڵە کرد
پاڵەوانی خۆی بەرز نواند و پیرۆزکێی لە شەڕدا مرد
تۆ چەپڵە لێ مەدە بۆ بەرزبوو، کرژیش مەبە بۆ نزمەکان
وەک منی بێدەنگ بەدڵی خوێنینەوە، بەچۆکدا وەرە بێ وەستان
تا بگرین بۆ بەختی مردووەکان
برام: کە دوای جەنگ، سەربازێک، بگەڕێتەوە بۆ نیشتمان
لەشە لاوازەکەی فڕێ دەداتە باوەشی خۆشەویستان
کە تۆ هاتیتەوە ناومان مەگەڕێ بۆ خۆشەویست
چونکە برسیەتی، خۆشەویستی نەهێشت، لای بکەین گلە و ڕازمان
بێجگە لە تارمایی مردووەکان
برام: ئەگەر جووتیارێک بیەوێ زەویەکەی وەرد بداتەوە
خانووەکەی کە تۆپ ڕووخاندوویەتی تازە کاتەوە
کانیاوەکان وشکن، کێڵگەکان سەراسەر وێران
چونکە دوشمن کشتوکاڵێکی نەهێشت بۆ ئێمەمانان
بێجگەی لە ڕیزەی ڕزیوی مردووەکان
برام: ئەوەی لە وڵاتەکەماندا پەیدابوو، پێچەوانەی ئارەزوو
بەڵا، جۆرێک بڵاوبۆتەوە وەک ئێمە هەوڵمان بۆ دابێ هەردوو
لەگەڵ ئەمەشدا مەکرووزێرەوە، با خەڵکی گوێی لە سکاڵامان نەبێت
بەڵام بەپاچ و پێمەڕەوە بێ، زەوی هەڵکەنین ئازایانە زوو
تا تێیدا بشارینەوە مردووەکان
برام: ئێمە کێین، نەدۆست نەهاوسێ بەبێ نیشتمان

له نوستندا له هەڵساندا بەرگ نەنگین بێ ناونیشان
دنیا تەسکە بەبالآمان هەروەک تەنگ بوو بەمردووەکان
تا هەڵکەنین چەند گۆڕ بەڕیز، بێنە قوڵنگ و بێڵەکان
بۆ شاردنەوەی گشت زیندووەکان

***

شیرینی مۆسکۆ(١)

ڕۆژی ١٩٧٣/٥/٢٠ گەیشتینە مۆسکۆ، لە فڕۆکەخانە ڕابەرەکەمان کە کچێکی سۆڤیەتی بوو بەڕوویەکی خۆشەوە بەرەو پیرمان هات.

ماوەی ٩ ڕۆژ لە مۆسکۆ، دوای ئەوە لە لینینگراد، هەرچی جێیەک بەپێی بەرنامە دانرابوو پیشانی داین، لەو ماوەیەدا زۆر شیرین و جوان لەگەڵمان هەڵدەسا و دادەنیشت. لەپاشان چووین بۆ کەنداوی فینلەندە لەوێ هاوڕێکانم کۆڕیان گەرم کرد لە ئەنجامدا بڕیاردرا کە دەبێت هەر کەسێک لە ئێمە شتێک بکات وەک گۆرانی، سووڕدان، سەما... هتد لەبەرئەوەی من لەو بابەتانە نەبووم بۆیە داوایان لێ کردم ئەبێ شیعرێک بخوێنمەوە با کوردیش بێت، منیش وام بەباش زانی شیعرەکەی مستەفا بەگی کوردی کە یەکەم نیوەی هۆنراوەکان کوردییە و دووەم نیوەی هۆنراوەکان عەرەبییە بخوێنمەوە. چونکی گوێگرەکان عەرەب بوون، لەوەپێش شتی وایان نەبیستبوو زۆریان بەلاوە خۆشبوو چەپڵەی زۆریان لێدا و پێیان دووبارە کردمەوە. ڕابەرەکەمان کە ناوی لۆدە بوو سەری سوڕما بوو لە دیمەنەکە. کە حاڵییان کرد ئەویش زۆری پێخۆشبوو، بەم سەبارەتەوە لەسەر تێبینی خۆم لەو ماوەیەدا ئەم هۆنراوەیەم نووسی.

لۆدە نازەنین شیرینی مۆسکۆ
کامی بەدڵ کرد چاوی جوانی تۆ
هەرچەند تۆم ناو نا شیرینی مۆسکۆ
هەموو شیرینن هاوتەمەنی تۆ
دەنگی ناسکت بەلەنجە هەنگاو
بێحاڵی کردین ئاوڕی تاوتاو
هەرچی ئەبینم جوان و ڕەنگینە
نموونەی بەرزی شێوەیی ژینە
کردەوەی جوانت بۆ منی میوان
پێڵاوی نازی خستە سەرچاوان
دیمەنی جوانی سروشت و دەستکرد

شەوقی بریقەی ئاوی چاوی برد
سەرسام و کاسم لە دیمەنی جوان
لە تار و عود و مۆسیقای شەوان
ئەو دەنگەی بیستت بەسۆز و بەکوڵ
وەک نەشتەر ئەیدا لەسەر پەڕەی دڵ(٢)
دەنگی داماوی کوردی دلێرە
زایەڵەی شۆری گەیوەتە ئێرە

***

خۆرهەڵاتیت بەڕەنگ و باڵا
شێوە خۆرنشین بەبەرگ و کاڵا
ئەزانی تیری نازی سەرومڕ
بۆ سەر دڵەکەی بەسەر خەمدا کڕ
لەبەرچی ئاوا زوو کاریگەربوو
پەڕەی پڕبەپڕ نوقمی جگەر بوو
بێ وەفاییەکەی شیرینی لەندەن
وایکرد کە من زوو بکەومە کەمەن
دەبێ دانیشین تاوێک بێ ئەغیار
بۆت بکەم باسی جەوری جەفاکار
مەڵێ میوان و سەر پێی ڕوانە
کانی تاسەی پرس لە هەڵقوڵانە(٣)
منیش وەکو تۆ جێم خۆرهەڵاتە
دڵ و دەروونم لانەی ئاواتە
بۆ بەرزی یاسا بۆ زیندەگانی
بۆ ژینێکی خۆش بۆ کامەرانی
خۆزگە ئەمزانی ئێمەی پەشێوحاڵ
بێ ناو بێ نیشان تاکەی وێران حاڵ
ئەمێنێتەوە وەک ئاردی بەڕوو
جەرگی زانامان ئەڕزێ بەکەڕوو(٤)

تاکەی دوودڵی و ملکەچی پارە
پێم بڵێ (لۆدە) لە کوێیە چارە

***

بەباڵی مەلی لە ئاسن کراو
بەبێ گۆشت و خوێن بێگیان و هەناو(٥)
چەند هەزار میل ڕێم بۆیە بڕیوە
سەرنجی تیلم ئەمدیو ئەودیوە(٦)
تا بدۆزمەوە یارێکی گیانی
لەگەڵ خۆی بمبات بۆ کامەرانی
نەک هەر ئەو ئاغا و منیش نۆکەربم
شەو یاساوڵ و ڕۆژ بارەبەربم
من لە یارەکەی لەندەنی چاوشین
هیچ خۆشیم نەدی بەدرێژایی ژین
هەر دەست بەسنگ چاوەڕێی فرمان
وەک بەندە و نۆکەر تەنیا ئەمخوارد نان
هەردەم بەجۆرێ هەر ساڵ بەڕەنگێ
لێم بەبیانوو بوو پێی ئەدام پەنگێ
چوارلای بەجارێ لێ کردمە دوشمن
لەوانی گەیان کە منم ڕمۆزن
ئەبێت نەمێنم شایانی ژین نیم
هەرچەند دادم کرد قژ کاڵ لەبەر چیم
خراپەم چییە خراپ بۆ کراو
سەرەڕای کوشتن ئەشم کەی بەدناو
وەڵامی ئەمەم دەی لە دوشمن بوو
کاڵای باڵای نوێ تەنیا کفن بوو
جا بۆیە هانام بۆ تۆ هانیوە
لە باخی هیوا گوڵم چنیوە

پێشکەشی ئەکەم بەدڵ و بەگیان
بەمەرجی ژینی یەکسانی هەمووان(٧)
کە گیرا کۆڕی ئازادیخوازان
جێی خاڵی نەبێت کوردی بەسزمان

---

(١) مەبەست لە شیرینی مۆسکۆ کچی جوانی مۆسکۆیە.
(٢) مەبەست دەنگی خۆمە لەکاتی خوێندنەوەی شیعرەکەی مستەفا بەگی کوردیدا.
(٣) واتە وا نەزانی هەر بۆ دیمەن بینین هاتووم، بەپێچەوانەوە پرسیارم زۆر زۆرە.
(٤) ئاردی بەڕوو هەرگیز یەک ناگرێت.
(٥)مەبەست لە مەلی ئاسن کراو فڕۆکەیە.
(٦)سەرنجی تیلم ئەمدیو ئەودیوە واتە بەملا و ئەولادا ئەڕوانم و زۆر پرسیار دەکەم، مەبەستم ئەوەیە لە گشت شت تێبگەم.
(٧) واتە کاتێک بە تۆ ڕازیم کە نەتەوەکەم کێشی خۆی هەبێت.

***

برا

١٩٧٥/٥/٢

برا من دەردێ گەیوە بەگیانم
بێزارم لە بوون لە گشت ژیانم
بێزار لە جوانی وەرزی بەهارم
بێزار لە خۆشی ژینی ناو شارم
بێزارم لە گوڵ لالەو و نەسرین
لە شاخی بەرز و دیمەنی ڕەنگین
بێزار لە کۆشک و قەمەرە و تەلار
بەرهەمی خوێنی لاوی لادێ و شار
بێزار لەو بەزمە و بەستە و پێکەنین
بەو کۆستەی کوردی هێنایە گرین
بێزار لە بەزم و خواردنەوە و یاری
خۆشگوزەرانی بەشەرمەزاری

بێزار لەو شایەی زوو لە هەمەدان
کڕنووشیان بۆ برد بەرەی دووزمان
بێزار لە یاسای درۆی دیموکرات
کە گوایە ئەو ماف بەهەژار ئەدات
پەل ئەداتە پەل گەلانی ژێربار
بۆ ڕزگاریان لەدەست ئیستعمار

***

کەچی لە ڕۆژی جەژنی ئایارا
فڕۆکەی ئەو بوو بەلادێ و شارا
لە ئاسمانەوە مەرگی ئەباران
هەر بۆ هەژار و بۆ کرێکاران
ئەو هەزار هەژار بەیەک بەرمیل نەوت
ئەفرۆشێت کاتێک هەلی بۆ هەڵکەوت
ئیتر تۆ بۆچی کوردی ڕەنجەڕۆ
خۆت ئەخەیتە دوا بەهاشە و درۆ

***

کام کچ جوانە

١٩٧٦

ئەو کچە جوانە خۆی تەڕوبڕ بێ
مەمکی نەژاکاو وەک لیمۆ خڕ بێ
چاوانی گەشی هەر لە خۆیا ڕەش
بەتیری تیلی دڵ لەت کا بەشبەش(١)
کەوانەی ئەبرۆی وەک کەوانەی تیر
کێشا بپێکێت بەدەستە نێچیر
خونچەی دوو لێوی دەمی پشکوتن
دڵی دڵداران دەربێنی لە بن
دوو کوڵمی خڕین ئاڵی خواکردوو
ئەغیار بەخەویش دەم بۆ نەبردوو(٢)

بەبێ دەسکاری سووراو و سپیاو
شەوقی ڕوومەتی بەرێ ئاوی چاو
بەلەنجەی لارێ بەنازی تەمکین
پیری چەماوە وەرگێڕی لە دین
مێشکی بەخۆراک دڵداری پڕ بێ
عاشقی ڕەوشت مەردانە کوڕ بێ(٣)
سادە و سووکەڵە دۆستی هەژار بێ
لەناو کچانا بەجوانی دیاربێ(٤)
یەک دڵی هەبێ وێنەی زین و شەم
ئەو دڵە نەدات بەسامانی جەم

(١) تیل: تیلی چاو، لە ژێرەوە تەماشاکردن.
(٢) ئەغیار: واتە بێگانە لە خەویشدا نەتوانی دەمی بۆ بەرێت تەنها دۆست و دڵداری خۆی نەبێ.
(٣) حەز لە کوڕێک بکا ڕەوشتی پیاوانە و مەردانە بێ.
(٤) بەجوانی دیاربێ: واتە جوانی بەژن و بالا و ڕوخسار و دیمەن و ڕەوشت و خوو.

***

شیوەن و سوگوار

بۆ کۆچی دوایی دوکتۆر کەمال عەبدوللا ناجی
١٩٧٧/٨/١٨

نزیک نیوەڕۆی ڕۆژی پێنج شەمەی ڕێکەوتی ١٩٧٧/٨/١٨ لەکاتێکدا ئەڕۆیشتمەوە بۆ ماڵەوە. لە شەقامی مەولەوی تووشی هاوڕێیەکم بووم، کە سەرنجم دا زانیم باری پەژارەی ئەو ڕۆژەی سەرباریشی هەیە، بۆیە لێم پرسی:

– چی بووە چی ڕووی داوە؟

لە وەڵامدا وتی:

– زامی جێ تیری دوکتۆر کەمال دوور نییە لێم ببێت بەتیراوێ چونکە ئەوەتەی بیستوومە، وەک گلاراوگرتوو جێگە بەخۆم ناگرم و زەوی نییە تۆزێک تێیدا بسرەوم، وێنەی ماران گەستە هەر گێنگڵە ئەخۆم، لەبەرخۆمەوە هەر لۆرە لۆر ئەکەم.

لێرەدا وتم:

– کام دوکتۆر کەمال و چی لێ قەوماوە.

وتی:

– دوکتۆر کەمال عەبدوڵلا ناجی مرد.

بەڵێ ئەو دکتۆرەی گیانی هەزاران نەخۆشی داماوی بێ دەرەتانی پەرێشانی لەژێر کەڵبە و چنگی مەرگ هێنایە دەرەوە و ڕزگاری کرد، خۆی ئاوارە و لە دوور وڵات، بێکەس، بێ نرکە، بێ ناڵە، بێ هاوارکردن، ڕووەو بیابانی نەمان گیانی پاکی بەبێ ئاوڕدانەوە و بێ گەڕانەوە، بۆ یەکجاری کەوتە پەرواز. لەگەڵ بیستنی ڕستەی دوکتۆر کەمال عەبدوڵلا ناجی مرد تاوێکی دوور و درێژ چووم بەتاسەوە، ماوەیەک بێ هەست، بێ سرپە و جووڵە، بەبێ دەنگ وەک نەخشی ڕووی سەنگ، بەبێ ترووکە، زەق و ئەبڵەق چاوم بڕییە چاوە لێڵەکانی هاودەردەکەم هەردووکمان وەک دوو پەیکەری بۆکڵۆڵی داتاشراو، هەر لە دەموچاوی ڕەنگ پەڕیوی یەکتری ورد بووینەوە تاوەودوا هاوڕازەکەم وتی:

– نەمزانی ئەوەندە کارت تێدەکات ئەگینا پێم نەدەوتیت.

وتم:

کاکی برا تۆ بە چەند جارێک چوون بۆ لای وەک نەخۆشێک وا کاری تێ کردوویت، ئارامت لەبەر بڕاوە و ڕۆژی ڕووناکت لێ بووەتە شەوەزەنگ، ئەی چی لە من دەکەیت کە چڵ ساڵ زیاترە دەیناسم، دەمی منداڵی و ساتی لاوی و کاتی پیاوەتی وەک لەپی دەستی خۆم لەبەرچاومن، هەر چەند سەرنج دەدەم بەقەد نووکی دەرزییەک لەکە و نەنگی و ناتەواوییەک لە هیچ مەڵبەندێکی تەمەنیدا نابینم بۆیە لەلام بووەتە پەیکەرێکی خواکردی جوانی بەژن و باڵا، جوانی ڕەوشت و خووی شیرین، جوانی گفتوگۆ، جوانی کردەوەی نایاب و لەخۆبوردن و بەخشندەیی بەڕەنگێ گەلێک جار فرمانەکەی وەک دوکتۆرێک تەرخانی خزمەتی نەخۆشانی هەژار و داماو و بێکەسانی دەکرد، هەموو کەس ئاشکرا، بۆی دەرکەوتبوو کە ئامانجی ئەم پیاوە لە ژیاندا خزمەتگوزارییە نەک پەیداکردن و بەرژەوەندی تایبەتی خۆی. جا لە جێگەیەک ئەمە خووڕەوشتی دوکتۆرێک بێت، ئەوەش وەک لەپێشەوە وتمان لاپەڕەی ژیانی بێت، ڕەوایە مرۆڤی دڵ و دەروون بەکوڵ بۆی بگری.

هەر بۆ خۆی ناگریم، بۆ ڕەوشتی جوان
دوکتۆری بەرزی دڵسۆزی هەموان

هەر بۆ خۆی ناگریم شارەزا بەدەرد
بۆ دڵ و دەروونی وا چاک و بێگەرد

سەراپا ژینی وێنەی لالەزار
هەر بۆنی خۆشە دەمی نەوبەهار

هەر بۆ خۆی ناگریم بۆ میهرەبانی
نموونەی پیاوی بەرزی سلەیمانی

هەر بۆ خۆی ناگریم بۆ زمانی شیرین
پیشەی دوێنێی و ڕۆژانی دێرین

بۆ ئەوەی ناگریم ورد بەجێ هێشتوو
بۆ ئەوەی زوو ڕۆی ژین تام نەچەشتوو

هەر بۆ خۆی ناگریم ئەی ئێمەی نەخۆش
ئیتر پشت بەکێ دەرد کەین فەرامۆش

ئەم ڕەوشتانەی کەوا بێژران
وەک سێبەرێک بوون لەگەڵیا نێژران

خۆزگە ئەمزانی چەرخی نیلی ڕەنگ
بەئێمەی داماو بۆچی ئەدات پەنگ

پیاوباشمان ناوەخت بۆ ئەباتەوە
دۆخەوای مەینەت خەست ئەکاتەوە

یاخود ئەو تینووی مەرگی جوانانە
گەر ئەمە وا بێت بۆ ئەو تاوانە

زانکۆی سلەیمانی دوکتۆر کەمالی ناردبوو بۆ دەرەوەی وڵات بۆ کڕینی پێویستی پزیشکی. لەوێ بەدەردی وەستانی دڵ کتوپڕ کۆچی دوایی کرد.

***

بچووک و دەنگ زوڵاڵین

١٩٧٧

ئێمە ئێستە منداڵین
بچووک و دەنگ زوڵاڵین
بێ فێڵ و پاک و جوانین
فریشتەی ئاسمانین
ڕەزاسووک و خنجیلە
قسە خۆش و نەشمیلە
دەروون بێ گەرد و کینە
دوور لە خراپە و قینە
بۆیە بۆ قوتابخانە
هاتووین هەموو مەردانە

تاکو مامۆستای دڵپاک
دەرسمان پێ بڵێ زۆر چاک
پەروەردەمان کا بەدڵ
بمانپارێزێ وەک گوڵ
چونکە بۆ دوارۆژی گەل
تەنیا ئێمەین جێی ئەمەل
ئەبێت زۆر بەدڵ و گیان
وا پەروەردە بین هەموومان
خوشک و برا، شان بەشان
دوارۆژ بچینە مەیدان
بۆ بەرزی ئاو و خاکمان
پێشکەش کەین گیانی پاکمان
بەڕاست دۆستی هەژار بین
لەکەی چاوی زۆرداربین
ئامادەی ڕێی سەختی ژین
بۆ سۆزی گەشت وا بچین

لە سەرداواکردنی بەڕێوەبەرێتی قوتابخانەی سەرەتایی کچان بۆ قوتابییانی پۆلی دووەم و سێیەم وتراوە.

***

کورد و کەو

١٩٧٧/١١/١٦

ئەو مەلی کوڵوڵ ئەم گەلی کەساس
هەردوو پابەندی بەردی خوانەناس
هەردوو پەروەردەی نزار و زەردە
هەردوو گیرۆدەی ڕێگر و جەردە
هەردوو هۆگری هەوای لەیلاخ
ئاواتەخوازی ژیانی ناو شاخ
هەردوو نموونەی جوانی خوایی
هەردوو داماوی دوودڵی و جیایی

ئەو ئاوازساز و جوان و مل نەخشین
ئەم ئازا و شۆخ و بەخشندە و ڕەنگین
کەچی بەدبەختی وەهای لێکردوون
بۆ کوێرەوەری ئەژین و زیندوون
چوار لا بەجارێک لێیان دوشمنە
خۆشیان بۆ یەکتر ئەچنە بنە
ئەو بەهاودەنگی خوێنی ئەڕێژن
ئەم بەهاو خوێنی لاشەی ئەنێژن
بەربووکی شایی کەو کوشتن کەوە
کورد ڕاوە کوردی بەڕۆژ و شەوە
کەو مەلە نەزان، ڕاوە سەر کانی
کردی بەدروشمی هاوخوێنەکانی
ئەی تۆ لەبەر چی کوردی خوێندەوار
بۆ دەستی دوشمن بوویتە کوتەک و دار
بۆ پارە و پایە کلکە لەقێتە
هەر بەنۆکەری ئەم جێ و ئەو جێتە
وەها ئەزانی بەپارە پیاوی
باش سەیر بکە چەندە بەدناوی
بەڵگەی بێ نرخی و سەرشۆڕی تۆیە
لە هەر ماڵێکدا کە ڕۆڵە ڕۆیە
ئەو ڕۆژەی ئافرەت بەیەخسیر بران
ئابڕووی نۆکەر و جاش و تۆ تکان

***

سلەیمانی – ئەبوبەکر شێخ جەلال – ١٩٧٧/٣/٥

بۆ نەقانەی مامۆستایان

دوای سڵاوی گەرموگوڕ خەڵاتە جوانە خنجیلەکەتانم وەرگرت سوپاستان ئەکەم، چونکە بەڵگەی پەسەندکردنی پیشەی مامۆستاییە، منیش ئەم چەند هۆنراوەیەتان بەدیاری پێشکەش دەکەم. ئیتر خۆشیتان .

براتان

خەڵاتی هاتووی ڕابوردووی تەمەن
هێزە و توانایە و تینە بۆ بەدەن
ڕۆژانی لاوی یاد دەخاتەوە
تانی تەونی ژین با ئەداتەوە
تەوژمی گەرمی ئەدا بەدەروون
جووڵە ئەخاتە لاشەیی زەبوون
فلمی سینەمای ژین ئەنوێنێ
تاقە مژدەیەک کە ئەو ئەیهێنێ
ئەوەیە بەچاک یادمان ئەکرێ
لای پیاوچاک ماوین ناومان ئەبرێ
بژی ئەوانەی بۆ سوودی کەسان
پشوو لە خۆیان دەکەن هەراسان

***

بۆ کێلەکەی

نووسینی کامل ژیر

هەوری ماتەمین ئاسمانی ڕەش کرد
نیشتمان هەوریی لەناو باوەش کرد
ئەلف. بێ. هەوری باوکی هەژار بوو
خەمخواری کوردبوو دژی نەیار بوو
ئەلف. بێ. هەوری کۆچی دوایی کرد
خۆزگە و ئاواتی لەگەڵ خۆیا برد
ئەو ئەی ویست بژی بۆ کوردستانی
ئەی ویست بمێنێ تا نیشتمانی
بپۆشی بەرگی جوانی ئازادی
هیوا و ئاواتی کۆنی بێتەدی
بەڵام ئەهریمەن خوای مەرگ و کوشتن
لێی داخست دەرگای هیوای سەرکەوتن

***

أ. ب. هەوری ژیا بەپاکی
مێژوو بۆی نووسی کردەوەی چاکی
هێندە کوردستان لەلای پیرۆز بوو
لێی بوو، بۆی ژیا ، چووە ناو خاکی

***

هەشتی نیسانی ساڵی حەفتا و نۆ
هەوری نیشتمان گرمەی بوو بەڕۆ
بارانی گریان لافاوی هەستان
ئەی خاک هەوریمان وا سپارد بەتۆ

***

ڕۆژانی دێرین

بەشی یەکەم

لە ساڵی ١٩٢٥ وە تا هاوینی ١٩٥٨

بەپێنووسی: أ. ب. هەوری

بەکورتی باسی ئەو ڕووداوانە دەکات کە لەم ناوچەیەدا لە سالآنی ١٩٢٥وە تا هاوینی ١٩٥٨ بەچاوی خۆم دیومن یا بیستوومن.

سەرەتا

لەلای زانا تایبەتییە ڕاستەقینەکانی ئەم چەرخە لە ڕابوردوو دوان و لەسەر نووسینی ئەوەندە کارێکی سووک و ئاسان نییە کە هەموو خوێندەوارێک بەبێ پەروا بتوانێت پڕ بکات بەپێنووسەکەیدا و وەک زمانی تەڕ و پاراو بەگشت لایەکدا بای بدات و هەڵی بسووڕێنێت، بەپێچەوانەوە ئەوەندە گرنگ و گرانی نیشان دەدەن کەم خوێندەوار دەوێرێت خۆی لە قەرە بدات، ئەمەش هەر لەبەرئەوەیە بەلای ئەو جۆرە زانایانەوە ڕابواردن بەلای هەر مەڵبەند و هەوارگەیەکی مێژوویيدا تێپەڕبوونە بەناو کۆمەڵێک مرۆڤی لە یەکتر نەچووی جوێ جوێ لە ڕەوشت و خوو و هەڵسان و دانیشتندا جا بۆیە قسەکردن لەسەر ئەو جۆرە کەسانە ڕاستەوخۆ دەبێتە نرخ بڕینی ئەدەبی، نەک وەک لای ئێمە تەنیا ڕەخنەگرتن و بەس.

ئەوەشی ئاشکرایە نرخ بڕینی ئەدەبی پێویستی بەبەرنامە و پرۆگرامی دووررودرێژی خۆی هەیە و تەرخانی کەسانی خۆیەتی و نابێت هەر بۆرە خوێندەوارێک دەستێکی لەرزۆک ڕاکێشێت بۆ پێنووسێکی قرچۆک و لە دیمەندا بەناوی ڕەخنەگرتنەوە سەروگوێلاکی نووسینی نووسەرانی باشی لێهاتوو، لە ڕاستیشدا لەژێرەوە بۆ مەبەستێکی تر و هەستێکی کرمۆڵی نەخۆش دڵ پاڵی پێوە بنێت بەنیازی شکاندنی نووسەرەکە و لە نرخ کەمکردنەوەی، شێوەی داواکارییە پووچەڵەکەشی وشەی پڤ هەڵدراو و بەڵگەی سەلماندنیشی بلّقی سەر ئاوی درۆودەلەسە بێت.

جا بۆ ئەوەی ماوە نەدرێت لە نووسیندا ئەم جۆرە ئاژاوانە پەیدا ببێت زانا هەڵکەوتووە باشەکان دەڵێن، نووسین لەسەر هەر باسێک بێت دەبێ بسپێررێت بەکەسانی زانای دڵ و دەروون پاکی ئەوتۆ هیچ هۆیەک نەتوانێت کاری تێ بکات، تاڕادەیەکیش شارەزای زانینی دەروونی بێت بۆ ئەوەی نووسینەکەی ئەوەندە بێنێت لاپەڕەی ڕۆژنامە و گۆڤار و پەڕاوی پێ ڕەش بکرێتەوە و هەڵیش بگرێت کە خوێندەوار بەخوێندنەوەیەوە خۆی ماندوو بکات لە هەمان کاتیشدا سوودبەخشیش بێت بەناوچە و کۆمەڵی مرۆڤ.

لەگەڵ باوەڕی تەواوم بەڕاستی و دروستی ئەم بیروڕایە و هەستکردنی خۆم بەدەستکورتیم لەم مەیدانەدا و نەتوانینم وەک پێویست ئەسپی پێنووس وا بخەمە جلّەو و جەولان بەلەقە و لۆقە کەسانی تر

نەئەنگێوێت و مافیان پێشێل نەکات.

بەم هەستەوە و لەسەر ئەم بیروڕایەی کە بوونی شت (خراپە نەبێت) لە نەبوون باشترە و بەجێترە کەوتمە سەر ئەو خولیایەی با کورت و کرچ و ناتەواویش بێت هەندێک لە کارەساتی ئەو ڕۆژانەی لە ماوەی ژیانمدا بەچاوی خۆم دیومن یان ئاگاداریانم بیان نووسم، بەمەرجێک تا هێزی توانا بڕ دەکات دوورەپەرێز بم لە پلار گرتنە کەسانی بەدکار، تەنیا بۆ مێژوو و ئیشارەتێکیان بۆ بکەم و بەس، تا دەشتوانم کردەوەی چاکان بەرزتر و پیرۆزتر نیشان بدەم ئەمیش هەر بۆ مێژوو، بۆ پەیڕەوی کردن لە دواڕۆژدا بۆ سوودی گشتی و لەبەرئەوەی باسەکە زۆر دووررودرێژە و هەڵناسووڕێت هەمووی لە دووتوێی بەرگێکدا بنووسرێت، بڕیارم دا بەدووبەش، خوا یار بێت وەک یادگارێک پێشکەش خوێندەوارانی بکەم.

ئەوا لە یەکەم بەشەوە کە لە ساڵی ١٩٢٥ وە دەست پێدەکات تا سەرەتای هاوینی ١٩٥٨ی زایین دەست پێ دەکەین و بەهیوام بەئەندازەی خۆی سوودبەخش بێت.

بۆردومانەکەی سیتەک و پەیوەندی خێزانی ئێمە بەسیتەکەوە

گوندی سیتەک کەوتۆتە ئەودیو ڕیزە شاخی گۆیژە کە لە باکووری شاری سلەیمانیدایە، زنجیرە شاخی گۆیژەی باکووری سلەیمانی لە نزیک شاخی ئەزمڕەوە پێی دەڵێن هەڕوتە، ئەگەر ئەم شاخە نەبێت گوندی سیتەک لە ماڵەکانی گەڕەکی ئەزمڕی ئەمڕۆی سلەیمانییەوە لە بیستەوە تا بیست و پێنج کێلومەتر دوور دەبێت.

سیتەک لە ساڵی ١٩٢٥دا (٤٠-٥٠) ماڵ دەبوو، خاوەندی دیمەنی جوان و ئاودار و زەوی پڕ پیت و بەرەکەت بوو، لەبەرئەوەی لە زەمانی عوسمانیدا قەزای شاربازێڕ بووە دەسەڵاتی ئاغا و بەگ و شێخی تێدا نەبووە، هەر ماڵە بەئەندازەی خۆی ئاو و زەویوزاری هەبوو، زەوییە دیمەکانیان ئەکرد بەگەنم و جۆ و نیسک و ماش، بەراوەکانیشیان ئەکرد بەتووتن، زۆر جۆر درەختی بەرداری هەبوو بەتایبەتی مێو و دارگوێز و هەرمێ و هەڵووژەی باش، بەزۆری ترێ سپییەکانیان ئەبرد بۆ سلەیمانی و دەیان فرۆشت، بەڵام ترێ ڕەشکەیان ئەکرد بەمێوژ و دۆشاو و باسوق، لەگەڵ ئەمانەشدا هەرماڵە هەندێک مەڕ و بزن و گا و گۆتاڵی هەبوو. لە پایز و زستاندا دار فرۆشیشیان ئەکرد. دەوڵەمەندەکانیان پەڵە چناریان هەبوو کە پارەی باشی ئەکرد. بەکورتی بەروبوومی زەویوزار و ئاژەڵ و درەختیان زۆربوو بۆیە ئاواییەکە هەژاری زۆر داماوی پەرێشانی تێدا نەبوو. زستانانی زۆر سەخت و تووش و بەفراوی بوو، زۆر ساڵ بەدرێژایی زستان ئاژەڵ نەدەچووە دەرەوە، بەئالف و گەڵای وشککراوەی دەوەن بەڕێوە دەچوون. هەندێک جاریش تەنانەت بۆ ئاو خواردنەوەش دەرفەت نەئەبوو بیانبەن بۆ کانی، هەر لە گەوڕ و پشتیرەکاندا بەفریان بۆ دەتواندنەوە، بەڵام هاوینانی میوەدار و فێنک و خۆشبوو.

دانیشتوانی گوندەکە هەرچەند هەموو نەخوێندەوار بوون بەڵام دیندار و داوێن پاک و ڕەوشت جوان و گفتوگۆ شیرین بوون، لە ڕووی هەڵسان و دانیشتن و جلوبەرگەوە لە یاسای شایی و شین و کۆمەڵایەتی و ڕابواردنەوە لە دانیشتوانی شاری سلەیمانی دەچوون. تاقە ماڵە شێخێک لە گوندەکەدا کە ناوی هەبووبێت

ماڵی ئێمە بوو، خزمایەتیمان لەگەڵ کەسیان نەبوو، کەچی هەموویان خۆشیان دەویستین و ڕێزیان دەگرتین چونکە باوکم هەر لە زووەوە لەپاڵ فرمانە ڕەسمیەکەیدا بەهۆی جووتیارەوە دوو جووت گای دەگێڕا، لە زەوییەکانی خۆماندا کە پێی دەڵێن سیتەکە کۆن کە کەوتۆتە خۆرهەڵاتی سیتەکەوە.

ئەم سیتەکە کۆنە موڵکی حەڵاڵی ئێمەیە و حەرامی ئەوانەیە کە بەزۆر بەروبوومەکەی دەخۆن، بێجگە لە کشتوکاڵ هەمیشە ڕەنجبەریشمان بووە بۆ وڵاخداری و خزمەت، بەم سەبارەتە باوکم لە هەموو پیاوانی گوندەکە ناسراوتر و دەستڕۆیی تر بوو، ئەمە سەرەڕای ئەوەی تاقە خوێندەوار بوو لە دێیەکەدا و هەمیشە پەنای گەورە و بچووکیان بوو لە گیروگرفتی ئایینی و دنیاییدا، لەگەڵ ئەمەشدا خۆی بەگەورە نەدەزانی. لە تەنگانەدا وەک یەک دەچوو بەهاواری دەوڵەمەند و هەژاریانەوە.

باوکم کە بەشێخ جەلال موفتی شارباژێڕ[١] ناوبانگی دەرکردبوو کوڕی شێخ تەها موفتی شارباژێڕ، کوڕی شێخ سەلامی قازی شارباژێڕە، لە کاتی عوسمانیدا. ئەمیش کوڕی شێخ فازڵ کوڕی شێخ نیزامەددینە، کە لە کوردەواریدا بەتایبەتی لەناو خێڵەکاندا و لە ناوچەی شارەزوور و هەورامانداا بە (شێخ نەزامی) بەناوبانگە، ئارامگاکەی لە گوندی چنارەی لای دەربەندیخانە، ئێمە و هەموو شێخەکانی گوندی چنارە لە نەتەوەی ئەوین.

ئەم شێخ نەزامیە زۆر شتی سەیری نادیدەی لێ دەگێڕنەوە لە بابەت کەشف و کەرامەت و وەلییەتیەوە، پاشاکانی بابان زۆرجار بۆ پیرۆزی بەتایبەتی چوون بۆ لای و زیارەتیان کردووە و دیاری و دەسنگە و پارەیان بۆ بردووە، بەڵام ئەو لێی وەرنەگرتوون و هەمووی داونەتە دواوە، ئەم ڕەوشتە بۆتە هۆی ئەوەی پایەی گەورەیی و پیرۆزی زیاتر لەلایان بەرزبێتەوە، هەمووساڵێک لە کاتی خێڵە و ژوور و خێڵە و خواردا، کۆچەرییەکانی جاف بەهەزاران قۆچیان لەبەر مەزارەکەیدا سەردەبڕی، مەحموود پاشای جاف و وەسمان پاشای جاف بۆ ڕەزامەندی شێخی ناوبراو خزمەتی شێخەکانی چنارەیان زۆر کردووە.

بەپێی شەجەرەیەک (بحر الأنساب)[٢] کە لەلای شێخ فەرەجی چنارەیی بوو کە داوام لێ کرد و بۆی

(١) قازییەتی و موفتییەتی - دوو ئەرکی فەرمانڕەوای دەوڵەتە موسڵمانەکانە، هەردووکیان هەر تەماشای کاروباری ئایینی دەکەن، جیاوازیان تەنیا ئەوەیە قازی ئەو بڕیارانەی ئەیدات ئەبێت بەپێی ماددەی نووسراوی یاسای شەریعەتی ئیسلامی بێت واتە ئیستناد بخاتە سەر ماددەیەکی شەرعی یان قانوونی، بەڵام موفتی بەئارەزووی خۆی بەمەرجێک سوودبەخش بێت بەئایینی ئیسلام فتوا دەردەکا بۆ ئەو داواکاریانەی کە لە یاسای شەرعیدا دەقێکی ڕاستەوخۆ نییە لەو بارەیەوە، زۆرتر موفتی لە ڕابەرێک ئەچێ کە پێویستەکانی ئایینی فێری نەخوێندەواران بکات.

(٢) شێخ فەرەج تا ساڵی پەنجاکان مابوو، پیاوێکی وریا و تۆزێک خوێندەوار بوو، بۆ دواجار کە من دیم تەمەنی وەک خۆی وتی لە هەشتا ساڵ بەرەو ژوورتر بوو، شەجەرەکە لە شێخ نەزامیەوە دەست پێدەکات، پشتاوپشت دەڕوات و لەدوا پشتدا نووسراوە (إبن سبط الشهيد حسين بن علي)، سبط واتە کچەزا. بۆ یەکەم جار ئەو وشەیە لەو شەجەرەیەوە فێربووم. شێخ فەرەج ئەسڵەکەی نەدامێ وتی دەبێت ئەسڵەکە هەر لە چنارەدا بێت. وێنەیەکم لێ نووسییەوە. ئەویش لەگەڵ کتێبەکانمدا سووتێنران.

هێنام لە لوویەکی ئاسنی زەرددا بوو، بەعەرەبی نووسرابوو، مۆری کاک ئەحمەدی شێخی پێوەبوو، شێخ فەرەج وتی نووسینەکەش دەستنووسی کاک ئەحمەد خۆیەتی. بەپێی نووسراوی شەجەرەکە شێخ نەزامی چنارە کوڕی شێخ مەولانە، کە زنجیرەیان دەچێتەوە سەر پیر خدری شاهۆ و مەلا ئەبوبەکری موسەنیف، وە لەگەڵ خێزانی شاعیری پایەبەرز مەولەوی ئەبنەوە بەیەک، هەمووشیان دەچنەوە سەر شاحوسێنی سەفەوی.

ئەوەی ئاشکرایە لە مێژوودا سەفەوییەکان کە حکومەتی (دەراویش)یشیان پێ دەڵێن چونکە لە ڕێگەی شێخێتی و دەروێشییەوە بروزیان سەند و دەسەڵاتیان پەیداکرد و لە ئێراندا حکومەتێکیان دامەزراند بەناوی سەفەوییەوە. زۆر کەسیش ئەزانن کە سەفەوییەکان سەید و شیعە مەزهەب بوون. ئەی کەواتە بۆچی هەندێک لەو سەیدانەی ئەم ناوچەیە کە دەچنەوە سەر سەفەوییەکان سوننی مەزهەبن؟ لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا من وا دەزانم کاتێ دەوڵەتی سەفەوی کەوت، لە هەموو لایەکەوە موسڵمانە سونییەکان بۆ تۆڵەکردنەوەی ئەو خراپە زۆرەی کە ئەوان کردبوویان بەرامبەر سوننییەکان، زۆر خراپ پەلاماریان دان، ئەوساکە بۆ رزگاری خۆیان، ئەو سەفەوییانەی لە گرتن و کوشتار قوتار بووبوون بەخۆگۆڕین رایان کردۆتە کوردستانی ئەم ناوە و لەبەر ئەوەی دانیشتوانی ناوچەکە هەموو سوننی بوون، ئەوانیش بۆ ئەوەی لەگەڵیان بگونجێن و بەرژەوەندییان بپارێزن وازیان لە مەزهەبەکەی پێشووی خۆیان هێناوە کە ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ مرۆڤ هەندێک جار بۆ سوودی تایبەتی خۆی واز لە بیروباوەڕی خۆی دێنێت با بەڕاستیشی بزانێت، وەنەبێ ئەمە یەکەم جار بێت کە سەید بەم ڕەنگە هاتبنە کوردستانەوە، زۆر لەمە کۆنتر لە زەمانی هارون ڕەشیددا کاتێک ویستی هەموو سەید و عەلەوییەکان قەڵاچۆ بکات هەندێک لەو سەیدانە ڕایان کردە ناو کوردستانەوە خۆیان شاردەوە.

ئەم دوو کارەساتە زۆرباش و ڕوون ئەوە دەردەخەن کە سەیدەکان لە تەنگانەدا بۆ ڕزگاری خۆیان لە کوشتن پەنایان بردۆتە بەر کوردەکان چونکە ئەوان لە نەتەوەکانی تر زیاتر دەیان لاواندنەوە و ڕێزیان دەگرتن و خزمەتیان دەکردن، جا بۆیە حەق وابوو ئەوانیش ئەو چاکەیان لەبەر چاو بوایە، کەچی بەپێچەوانەوە هەندێک لەو سەیدانە کە بەکوردی (شێخیان) پێدەڵێن کە دەستیان پەیداکردەوە زۆر بێ جێ و ناشیرینانە لەگەڵ کوردەکان جووڵاونەتەوە و زۆر زوڵم و زۆریان لێ کردوون. ماڵیان داگیرکردوون. تەنانەت گەلێ جاریش لەگەڵ دوشمنانی کورددا بوون بەیەک و بەهەردوو لایان لێیان داون، کە بەڕاستی ئەم ڕەوشتە نەک هەر بێ وەفایی نیشان دەدات و بەس، بەڵکو ناشایستە و جێگەی سەرزەنشتە، تەنیا ئەوەندە هەیە ئەوەی ئێشی ناسۆری ئەم جۆرە برینە دەشکێنێت ئەوەیە کە بەشی زۆری ئەو شێخ و سەیدانەی کە هاتوونەتە کوردستانەوە بەڕاستی و دروستی دیندار و خواپەرست بوون، هیچ گوێیان نەداوەتە ماڵی دنیا و بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بۆیە بەدرێژی ژیانیان هاودەم و هاوڕاز و پشتیوانی هەژاران و داماوان و لێقەوماوان بوون، ئەمە بێجگە لەوەی کە زۆری زانایان و دانایان و شاعیران و ڕۆشنبیران و ناودارانی ئێستە و ڕابوردووی میللەتی کورد لەوانن و زۆرجاریش جووڵانەوە و ڕاپەڕین و شۆڕشی نیشتمانی ئەم نەتەوەیە هەر بەسەرۆکایەتی ئەوان کراوە.

پاش ئەم چەند وشەیەی کە پێویست بوو باس بکرێ دەگەڕێمەوە سەر ئەو باسەی کە ڕاستەوخۆ پەیوەندی خێزانی ئێمە بەسیتەکەوە دەردەخات کە ئەویش بەم ڕەنگەیە:

شێخ سەلامی باپیری باوکم کە زانایەکی تەواوی مەزنی هەڵکەوتووی چەرخی خۆی و پیر و مورشیدێکی ڕۆشنبیری ڕێگەی خواناسی و ئایینی بووە، دانیشتووی گوندی چنارە و لە نەوەی شێخ نەزامی بووە. لە زەمانی عوسمانیدا بەتکای کاربەدەستانی میری ئەوساکەی سلەیمانی بەناوی خزمەتکردنی شەرع و ئایینی پاکی ئیسلامەوە ڕازییان کرد کە ببێت بەقازی شارباژێڕ. بەم ڕەنگە بەماڵەوە دەچێتە گوندی سیتەک کە ئەو حەلە مەرکەزی قەزای شارباژێڕ بووە. دوای کەمێک دەستکردنی بەکاروباری قازییەتی ناوبانگی باشی لە زانیاری و خواناسی و دادپەروەریدا بەهەموو لایەکدا بڵاو دەبێتەوە، بۆیە خەلیفەی عوسمانی فەرمانی شاهانەی بۆ دەردەکات کە هەردوو تەگەران و ئەحمەد ئاوا و گەڕەدێ و سیرەمێرگی بەئینعامی سوڵتانی[1] پێ دەبەخشێت.

خوالێخۆشبووی باوکم بۆی گێڕامەوە فەرمووی (ڕۆژانی هەینی، هەموو فەرمانبەران ئەهاتنە خزمەت باپیرم و دەستیان ماچ دەکرد و لە کاتی ڕۆیشتندا پاشەوپاش دەگەڕانەوە تا لە ژوورەکە دەچوونە دەرەوە، لەناو ئەم فەرمانبەرانەدا فەرمانبەری تاپۆی شارباژێڕ کە پیاوێکی تورک و ئاییندار بوو، بۆیە لە هەموویان زیاتر هۆگری باپیرم بووبوو. گشت جارێک لە دوای هەموو فەرمانبەرەکانی تر دەڕۆیشت، باپیریشم زۆر ڕێزی دەگرت چونکە غەریب بوو). باوکم لەسەر قسەکەی ڕۆیشت و فەرمووی (زۆرباشم لەبیرە هەرچەندە زۆر منداڵ بووم، جارێکیان فەرمانبەرەکەی تاپۆ ڕووی کردە باپیرم و بەپێکەنینەوە وتی: قوربان کەڵەشێرێکم بدەرێ هەر پێنج دێیەکەت لەسەر تاپۆ دەکەم، باپیریشم بەزەردەخەنەوە فەرمووی کەڵەشێرێک زۆرە، فەرمانبەرەکە کە زانی باپیرم پێشنیارەکەی بەلاوە جوان نییە بۆیە بێدەنگ بوو، پاش تاوێک ماڵئاوایی کرد و ڕۆیی، کە ڕۆژی هەینی دوایی هاتەوە هەروەک ڕەوشتی جارانی مایەوە تا هەموو میوانەکان ڕۆیشتن ئەوساکە ڕووی کردە باپیرم وتی: قوربان زەمان هەروا نابێت دنیا بەرەو گۆڕان دەڕوات جاری پێشوو عەرزم کردن کەڵەشێرێکم بدەرێ دێیەکانت لەسەر تاپۆ دەکەم، ئەو کەڵەشێرەم بۆ موبارەکی ئەویست، ئێستە هەر ئەمر بکە با ڕەزامەندی خۆتی لەسەر بێت بۆت تاپۆ دەکەم، ئەمەی وت و چاوی بڕیە باپیرم و بێدەنگ بوو. باپیرم تاوێک سەری دانەواند و تاوەودوا سەری هەڵبڕی و ڕووی کردە فەرمانبەرەکە و فەرمووی: ڕۆڵە ئەم دێیانە بەئینعامی خەلیفە و سوڵتانی ئیسلامی بەروبوومەکەیان بەمن حەڵاڵە. بەڵام بەنەتەوەکەم ئەگەر لایقی ئەو ئینعامە نەبن حەرامە. ئەمە جگە لەوەی دوور نییە بەهۆی تاپۆکردنی ئەم موڵکانەوە لەسەر من یەکێک لە نەتەوەکەم خولیای گەورەیی بکەوێتە سەر و دەست بکا بەخراپەکردن و زوڵم و زۆر لە مسکێن و هەژاران ئۆباڵی ئەمە تا ڕۆژی قیامەت بەئەستۆی من دەبێت،

(١) ئینعامی سوڵتان: سوڵتانەکانی عوسمانی خۆیان بەجێنشینی پێغەمبەر (ص) دەزانی بۆیە بەفەرمانێک کە پێیان دەوت فەرمانی سوڵتانی بەئارەزووی خۆیان بەروبوومی چەند گوندێکیان دەبەخشی بەپیاوێکی ئایینی، دیارە دەبوو ئەو پیاوەش داکۆکی بکردایە بۆ خەلیفەی ئیسلام، هەندێکیشیان ئەو گوندانەیان لەسەر خۆیان تاپۆ دەکرد.

منیش ڕاستت پێدەڵێم ئامادە نیم لەبەر خاتری کوڕ و نەتەوە توانای هەڵگرتنی ئەم باری گرانی تاوانەم نییە، لەکاتێکدا شەو تا بەیانی لە ترسی تاوانی خۆم خەو ناچێتە دوو چاوم جا وەرە تاوانی کوڕ و کوڕەزا و نەتەوەشی بچێتە سەر. ئەمەی وت و بێدەنگ بوو، فەرمانبەرەکەش هەستایە سەرپێ و دەستی ماچ کرد و پاشەوپاش ڕۆیشت تا لە ژوورەکە چووە دەرەوە. ئیتر دوای ئەوە فەرمانبەرەکە جارێکی تر ئەم باسەی دووبارە نەکردەوە). ئەوەی من لێرەدا دەبێت بیڵێم ئەوەیە هەرچەند باوکم ئەم باسەی دەگێرایەوە ئەی فەرمووو: ئەگەر باپیرم ڕازی ببوایە دێیەکانی لەسەرخۆی تاپۆ بکردایە ئێستە من حوکمدارێک دەبووم) چونکە باوکم تاقانە وارسی باپیری بوو تەنیا خوشکێکی هەبوو لەگەڵ ئافرەتێکی ئامۆزای.

لە پێشەوە وتمان کە شێخ سەلام زانایەکی هەڵکەوتووی چەرخی خۆی بووە، بۆیە هەموو ڕۆژ پاش دەوامی ڕەسمی دەرسی شەرع و زمانی عەرەبی و ئایینی وتۆتەوە و ئیجازەی مەلایەتی لەکاتی خۆیدا بەزۆر کەس داوە. وەک باوکم باسی دەکرد لەسەر شێوەی ئەحمەدی فەرهەنگێکی کوردی و عەرەبی داناوە ناوی ناوە جەلالی بەناوی باوکمەوە کە کوڕەزای بووە، بەڵام داخەکەم لە زەمانی باپیری مندا خانووەکەمان سووتاوە ئەویش سووتاوە. باوکم چەند هۆنراوەیەکی لە سەرەتاکەی لەبیر مابوو کە دەیخوێندەوە چاوی پڕ دەبوو لە ئاو چونکە شیعرەکان زۆر تەڕ و پاراو و بەرزبوون. سکاڵایەکی کاریگەریی و ئایینی و خواناسی زۆر بەتین و تەوژم بوو، هەرچەند من وادەزانم بۆیە زۆر زویر و دڵتەنگ دەبوو کە جەلالیەکە بەتەواوی لەناو چووبوو، تەقەلاکەی باپیری بەفیڕۆ ڕۆیشتبوو.

شێخ سەلام هەموو ڕۆژ دوای دەوامی ڕەسمی دەرسی شەرع و زمانی عەرەبی بەفەقێ وتووە، جارێک وا ڕێ دەکەوێت چەند فەقێیەکی دەبێت هەموویان ناویان محەمەد ئەبێت، هەمووشیان شێخ دەبن، بۆیە هەرچەند بانگی یەکێکیانی بکردایە هەموویان وەڵامیان دەدایەوە و دەچوون بەدەنگیەوە، لەبەرئەوە پاش چەند جارێک فەقێیەکان پێی دەڵێن قوربان هەرچەند بانگی یەکێکمان دەکەیت ئێمە هەمومان دێین بەدەنگتەوە ئێوەش هەر یەکێکمانت لازمە جا لەبەرئەوە تکات لێ دەکەین کە بۆ هەر یەکێکمان نازناوێک دابنێیت بۆئەوەی کامانت ویست هەر ئەو بێتە خزمەتت. چونکە شێخ پێشنیارەکەی بەلاوە بەرێ و جێ بوو بۆیە بۆ یەکێکیان نەبێت بۆ هەموویان نازناو دادەنێت. ئەو یەکەیان ڕووی تێدەکات و دەڵێت ئەی بۆ من قوربان، شێخ لە وەڵامدا دەڵێت: ڕۆڵە تۆ خوشکەزام نییت؟ ئیتر نازناوت بۆ چییە؟ فەقێیەکە دەڵێت قوربان بۆچی من لەم بەخشندە و کەرەمت بێ بەش ببم، با هەر بۆ پیرۆزی بەیادگار بۆم بمێنێتەوە. شێخ لە وەڵامدا دەفەرمووێت کەواتە باشە تۆ شێخ محەمەدی خاڵ بە. ئەم شێخ محەمەد خاڵە باپیرە گەورەی شێخ محەمەدی خاڵی کوڕەزای حاجی شێخ ئەمینی خاڵە. لەو ڕۆژەوە وشەی خاڵ بڕا بەسەر شێخ محەمەدی گەورەی باوکی شێخ ئەمین و نەتەوەکەیدا.

ئەم بنەماڵەی خاڵە هەر لە کۆنەوە بنەماڵەیەکی ئایینی بوون بەتایبەتی شێخ ئەمینی خاڵ کە گۆی هونەری خواپەرستی و دنیا نەویستی لە زۆر ڕێبوارانی کاتی خۆی بردۆتەوە چونکە هەرگیز هەوڵی نەداوە لە ژینەمەنی ڕۆژانەی بەولاوە هیچی تری هەبێت کە ئەمەش دروشمی خواپەرستی تەواو و نیشانەی دڵ و دەروون پاکییە، لەگەڵ ئەمەشدا زۆر دڵسۆزی هەژاران و داماوان بووە. شێخ محەمەدی خاڵی کوڕەزاشی

لە مەیدانی بەروبوومی وێژەیی و زماناسی و فەرهەنگیدا نزیکەی پەنجا ساڵ ئەسپی پێنووسی لە جەولاندایە. خۆ تەفسیری قورئانی پیرۆزی بەزمانی کوردی و چاپکردنی چل ساڵ زیاتر لەمەوپێش بۆ وریاکردنەوەی نەتەوەکەی دیارترین بەڵگەی سەلماندنی ئێمەیە کە شتی زیادمان نەوتووە لەم ڕووەوە.

شێخ سەلام تەمەنی دووردرێژی کە نزیک ١٢٠ ساڵ ژیاوە بەئەرکی قازییەتی و دەرس وتنەوە و خواناسی و ڕابەری ئایینی ڕابواردووە. بیست ساڵی دوایی کە نابینابووە شەووڕۆژ هەر خەریکی خواپەرستی بووە و لە ئەنجامدا هەر لە گوندی سیتەک بەبێ ئەوەی کە هیچ سامانێک بۆ کوڕەکانی شێخ تەها، شێخ عومەر، شێخ ساڵح بەجێ بێڵێت. لەکاتێکدا کە ئەیتوانی بەچەندان گوند و سامانی زۆریان بۆ بەجێ بێڵێت. ئەم تەنیا گۆڕەکەی بۆ بەجێ هێشتن کە تا ماوەیەکی دووردرێژ دوای کۆچکردنی نەزرگە و زیارەتگای هەزاران کەس بوو.

لێرەدا ڕەنگە هەبێت بڵێت شێخ سەلام باشی نەکردووە، دەبوو گوندەکانی لەسەرخۆی تاپۆ بکردایە بەتایبەتی ئەگەر بزانن کە کوڕەکان و کوڕەزاکەی دوای ئەو لەلایەن جاش عوسمانییەکانەوە تووشی زۆر دەردی سەری و ئازاربوون و ماڵەکەیان سووتێنرا بۆ ئەوەی ناچار بکرێن شارباژێڕ بەجێ بێڵن بۆ ئەوان. ئەوەی ئاشکرایە ڕاستە سامان کۆکردنەوە و دەسەڵات پەیداکردن لە ڕێی بێ ڕێوە لەکەی نام و نەنگە بەتایبەتی بەناوی خواناسی و دینداریيەوە، بۆیە ئێستەش من دەڵێم چاکی کرد کە تاپۆی نەکرد، ئەوانەی کردیان بۆ کوێیان برد؟ خواناسی تەواو و نیشتمانپەروەری ڕاست و لایەنگری هەژار و داماوان و بیری مرۆڤپەروەری زۆر دوورن لە سوودی خۆشەویستی و هەوڵدان بۆ سامان کۆکردنەوە و دەسەڵات پەیداکردن پێچەوانەی هەموو فەرمانی ئایینە ئاسمانییەکانن بەتایبەتی ئایینی ئیسلام ئەگەر بەڕاستی بگیرێت.

دوای کۆچکردنی شێخ سەلام بەماوەیەک شێخ تەهای کوڕی ناچارکراوە سیتەک بەجێ بێڵێت و بەماڵەوە بگەڕێتەوە بۆ گوندی چنارە و لەسەر موڵکەکانی خۆی دانیشتووە و هەر لەوێ کۆچی دوایی کردووە. پاش وەفاتی شێخ تەها موفتیەتی شارباژێڕ چۆڵ دەبێت لەوە ئەچێ شێخ جەلالی کوڕی بەحەقی خۆی زانیبێت بۆیە چووە بۆ سلەیمانی بەیاریدەی زانای مەزنی ئایینی شێخ عومەری خانەقای قەرەداخی هەرچەند لە ئیمتیحانا زۆر بەباشی دەرچوو بەڵام موفتی ئەوساکەی سلەیمانی نەیویستووە ئەم بکرێت بەموفتی شارباژێڕ بۆیە ناچار ماوە بەپێ چووە بۆ موسڵ بۆ لای والی و سکاڵای خۆی پێشکەش بەوالی کردووە. کە والی دەزانێت لەسەر حەقە فەرمانی بۆ دەردەکات بەموفتی شارباژێڕ لە جێگەی باوکی. کە دەگەڕێتەوە بەماڵەوە دەڕوات بۆ سیتەک و دەچێتەوە خانووەکەی خۆیان، کە ماوەیەک لەوەوبەر بەناچاری جێیان هێشتبوو، لەوە دەچێت لەم ماوەیەدا باری ڕامیاری شارباژێڕ جۆرێکی تر بووە و عوسمانییەکان لایەنگری زۆردارەکانی نەکردووە.

جیاوازی باوکم لەگەڵ باوک و باپیریا لە سیتەک ئەوە بوو ئەم هەر زوو هەندێک زەویوزاری کڕیبوو لەگەڵ وەزیفەکەشیدا کشتوکاڵی کردووە و مەڕوماڵات و گاوگۆتاڵی پێکەوە ناوە و ڕەنجبەر و سەپانیشی بووە. بەڵگەی هەستکراو دەری دەخات کە ماوەی موفتێتیەکەی زۆری نەخایاندووە. کە جەنگی جیهانی یەکەم دەستی پێکرد (کە سەفەربەریان پێ ئەوت). کاتێک دەوڵەتی عوسمانی هەست بەکزی و

ڕووەوکەوتن دەکات خۆی لە شارباژێڕ دەکێشێتەوە، چەند ژەندرمەیەک بەچەکی[1] ئەو ڕۆژەوە بۆ باوکم بەڕەش و ڕووتی و بەبێ مانگانە بەجێ دێڵن و داوای لێ دەکەن کە ئاسایشی قەزاکە بپارێزێت، تا دەگەڕێنەوە. گوایە کشانەوەی عوسمانی زۆر ناخایەنێ. بۆ هەموو کەس دەرکەوتبوو کە عوسمانی تا هەتایە ناگەڕێتەوە و بەتەواوی لە جەنگەکەدا ژێر کەوتووە. ئەوەی بووە سەرباری بارەگرانەکە ئەو گرانییە ناهەموارەی کە تا ئێستەش بەناوازە باس دەکرێت بۆیە ژەندرمەکان ئەبن بەبارێکی گران بەسەر ئاواییەکە و باوکمەوە، لەبەرئەوە ڕێگەیان دەدات هەر کەسەیان بچنەوە بۆ ماڵی خۆیان. لە ئەنجامی جەنگەکەدا ئینگلیز عێراقی داگیرکرد و حکوومەتێکی پادشایی لەژێر ڕکێفی خۆیدا دامەزران و مەرکەزی قەزای شارباژێڕ برایە چوارتا، لە سەرەتاوە ئینگلیزەکان چەند جارێک داوایان لە باوکم کرد کە بیکەن بەقازی چوارتا یان چەمچەماڵ بەڵام ئەو ڕازی نەدەبوو بەبیانووی ئەوەوە کە ناتوانی سیتەک بەجێ بێڵێت، لە ڕاستیدا ئەیوت نامەوێ لەبەردەستی کافردا وەزیفە ببینم. دوای ئەمە بەناچاری بەتەواوی ڕووی کردە کشتوکاڵ و ئاژەڵ بەخێوکردن و وڵاخداری.

لە ساڵی ١٩٢٥ی زایینیدا خەلە و خەرمانێکی زۆر و ئاژەڵ و گاوگۆتاڵێکی بێ شومارمان هەبوو، هەروەها لە نیوەی هاوینی ١٩٢٥ شێخ مەحموودی نەمر بەخۆی و سی سوارێکەوە لە سیتەک بوو بەدرێژی ڕۆژ لەناو باخ و ڕەزی ئاواییەکەدا بوون، کە خۆر ئاوا دەبوو دەهاتنەوە ناو گوندەکە، خۆی و چەند پیاوێکی لەسەربانی مزگەوتەکە دەخەوتن پیاوەکانی تریش هەردووان و سێیان لە ماڵێک دەبوون.

خەلە زۆری دروێنەکرا بوو هەندێکی لە خەرماندا و هەندێکیش لەژێر شەن و کەودا. هەشبوو لێی سوور بووبوو. لە بەیانیەکی تۆزێک پێش هەتاوکەوتندا بەزریکەزریک و ڕۆڕۆ دایکم ڕای پەڕانم لە خەو وتی: هەڵسە ڕۆڵە دێیەکە وێران بوو تاوێکی تر داری بەسەر بەردیەوە نامێنێ، کە چاوم کردەوە تا ئەو حەلە تەیارەم نەدیبوو هەر ناوم بیستبوو وامزانی دێو و درنجن بەسەر ئاسمانی گوندەکەدا بەناڵەناڵ و گرمەگرم دەهاتن و دەچوون. من لەو کاتەدا لەرزوتام بوو، بەدەم نکەنکی ترساویەوە وتم دایە ئەمانە چین؟ وتی ڕۆڵە ئەمانە تەیارەن. دیاربوو دایکیشم زۆر دەترسا چونکە باوکم و باوەژنم و براکانم ئێمەیان بەجێ هێشتبوو، لەوەبەر ڕایان کردبوو. کاکەم (نیزامەددین) لە سلەیمانی دەیخوێند، پیاوەکانمان هەریەکە بەلایەکدا خۆیان دەرباز کردبوو، تەنیا من و دایکم مابووینەوە ئەوساکە تەمەنم دە دوانزە ساڵان دەبوو، نەدایکم دەیتوانی هەڵم بگرێ و نەخۆشم لەبەر نەخۆشیەکەم دەمتوانی ڕابکەم. دایکم لە ترسا و منیش لەبەر لەرزوترس کەوتینە لەرزین. گرمەی بۆمبا و شریخەی شەست تیر دەستی پێکرد، کڵپەی ئاگری خانوو گڕ تێبەربوو چەرە دووکەڵ بەرزبوونەوە، هاوار و ڕۆڕۆ لە هەموو لایەکەوە دەستی پێکرد، دایکم بەدەم پاڕانەوەوە پەلکێشی دەکردم و دەیوت ڕۆڵە هەرچۆنێک بێت هەر بڕۆین باشە با لە دێیەکە بچینە

---

(١) چەکەکان بریتی بوون لە تفەنگی وەرانڵ و ماوزەڕ و حسکە. ئەم تفەنگی حسکەیە وەستا حسێن ناوێک بۆ یەکەم جار لە سلەیمانی دروستی کردووە، بۆیە بەناوی ئەوەوە ناوبرابوو تفەنگی حسکە. ئێمە ژمارەیەکی زۆر لەو تفەنگانە و فیشەکێکی زۆرمان هەبوو، کە خانووەکەمان سووتا ئەوانیش سووتان.

دەرەوە، ئەم دوابڕاوانە دیارە قاریان لە دێیەکە گرتووە. هەرچۆن بوو هەندێک جار بەپەل ڕاکێشان و هەندێک جاریش بەگاگۆڵکێ ڕۆیشتن تا گەیشتینە قەراخ ئاواییەکە لەوێ منی خستە ناو دەوەنێکەوە و وتی کوڕم تەماشایان مەکە و چاوت بنووقێنە دەڵێن ئەم دوابڕاوانە شتێکیان پێیە چاو بەقەدەر مەقەڵییەک گەورە دەکات، منیش لەبەرئەوە لە ترسا لەناو دەوەنەکەدا لەپەو ڕوو کەوتم و جاروباریش لە ژێرەوە تەماشایەکی دێیەکەم دەکرد، دیمەنەکەی ئەوەندە سامناک دەهاتە پێش چاوم کتوپڕ چاوم دەنووقاندەوە. پاش ماوەیەک ئەم تاقمە فڕۆکەیە لە ئاسمانی گوندەکە دوورکەوتنەوە، ئێمە وامان زانی بڕایەوە، خەریکبووم لە دەوەنەکە بێمە دەرەوە تاقمێکی تر لە کەلی هەڕوتەوە پەیدابوون، وەک گورگی برسی پەلاماری ئاواییەکەیان دا، ئەم هێرشی فڕۆکانە و بۆردومان تا پاش نیوەڕۆی پێ چوو، تاقم دوای تاقم دەهات چی پێ بوو لە بۆمبا و فتیل[1] بەری دەدایەوە، مەترەلۆزەکانی خاڵی دەکردەوە و دەگەڕایەوە. پاش ڕۆیەکی درەنگ دواتاقم کە چوار فڕۆکە بوون گوندەکەیان بەجێهێشت و چەرە دووکەڵ نەختێک ڕەویەوە، دایکم لەپڕ دەستی کرد بەگریان و هاوار هاوار و ڕۆڕۆ، کە لێم پرسی بۆچی؟ بەدەم گریانەوە وتی ڕۆڵە بەخوا ماڵوێران و سەرگەردان بووین، تەماشا ئەوە خانووەکەی ئێمە دەسووتێت. بۆیە لە دەوەنەکە هاتمە دەرەوە، کە تەماشام کرد ڕاستە خانووەکەی ئێمەیە دەسووتێت، گڕی لە گڕی هەموو خانووەکان بەرزتر و خۆشتر بوو، چونکە تاقە خانوویەک بوو لە هەموو ئاواییەکەدا کە دوو نهۆم بوو.

بەهەر حاڵ بەلارەلار لەبەردەم دایکمەوە ڕووەو ماڵەوە کەوتینە ڕێگا. پێش ئێمە باوکم گەیشتبووە ماڵەوە، کە دیمەنەکە دەبینێت دەڵێ بەجارێ سەر و ماڵیشم ڕۆیی چونکە بڕوای وابوو کە من و دایکم لە خانووەکەدا سووتاوین، دەیزانی من ناتوانم بڕۆم، دایکیشم دیارە بەجێم نایەڵێت، کەواتە هەردووکمان هەر لە خانووەکەدا ماوینەتەوە تا بەر فتیل و بۆمبا کەوتووە و ئێمەشی تێدا ماوینەتەوە و سووتاوین.

کاتێک نزیک کەوتینەوە یەکێک لە پیاوەکانی بانگی باوکمی کرد وتی یاشێخ ئەوا خاتوو فاتمە و ئەبوبەکر هاتنەوە، کە باوکم لێمان نزیک بووەوە تەماشایەکی کردین بەچاوی پڕ لە فرمێسکەوە پاشەوپاش گەڕایەوە.

بەڵام ئەوەی ئێمە دیمان دوشمنیش نەیدیبێت، لەو ئاواییە بچووکەدا چواردە کەس کوژرابوو، هەندێکیان لاشەکانیان پارچەپارچە بووبوو، یەکێ لە کوژراوەکان کوێخا مەحموود، کوێخای ئەو حەلەی دێیەکە بوو لاشەکەی بووبوو بەدوو کەرتەوە، بیست و یەک کەسیش بریندار بووبوون، نزیک بیست خانوو دەسووتان، هەندێکیان دامرکابوونەوە، پیاوان هەندێک خەریکی بریندارەکان و هەندێکیان خەریکی ئاگر کوژاندنەوە بوون، هەندێکیش دەستەئەژنۆ دانیشتبوون دەگریان، لەم کاتەدا شێخ مەحموودی نەمر بەخۆی و سوارەکانیەوە خۆیان کرد بەئاواییەکەدا ڕوویان کردە ماڵەکەی ئێمە، لەگەڵ دابەزین وتی: ئادەی کوڕ (مەبەستی ئەوەبوو دەست بکەن بەئاگر کوژاندنەوە)، شێخ زۆر زویر و دڵتەنگ بوو، فرمێسک بەچاویا

(١) فتیل بەجیاوازییەکی کەم لە ئەلەتریکی دەست ئەچوو کە دەکەوتە سەر زەوی وەک مزراح دەسووڕایەوە، پریشکی ئاگری لێ دەبووەوە زەوییەکەی هەڵدەکۆڵی تا دەگەیشتە سەر خیزرە و دار و ئاگری بەردەدایە خانووەکە.

هاتنەخوارەوە، بەبەزەییەوە تەماشای خەڵکەکەی دەکرد وەک بیەوێت پێیان بڵێت بەهۆی منەوە تووشی ئەم کارەساتە بوون.

لەم کاتەدا تەقوهوڕی فیشەک دەستی پێکرد، تەمس ئاگر گەیشتبووە ئەو ژوورەمان کە دوو یەغان فیشەکی تێدا بوو، باوکم تکای لە شێخ کرد بەپیاوەکانی بڵێت واز بێنن لە ئاگر کوژاندنەوە نەوەک یەکێکیان بکوژرێت، لەگەڵ ئەوەشدا کە شێخ بەپیاوەکانی وت ئەو ژوورە واز لێ بێنن، پیاوەکانی مەردانە ئاگر بڕیان کرد و هەندێک لە خانووەکەمان بۆ مایەوە، بەڵام ئەوەی مابوو گەوڕ و پشتیر و کایەن بوو، بەرەکەت دا پێش هاتنی تەیارە مەڕوماڵات لە ئاوایی دەرچووبوون بۆ لەوەڕ. ئەوەی لە سیتەکدا لەم کارەساتە زیانی پێ نەگەیبێ ئاژەڵ بوو. کە ئێوارە گاگەل و بزنگەل هاتنەوە، بۆڕە و باڕە و قاڕە تێکەڵ بەشین و ڕۆڕۆی ئاواییەکە بوو. بەکورتی ئەوەی بەسەر ئەم گوندە هات لەو ڕۆژەدا مەگەر بەدەگمەن لە مێژوودا تووشی جێگەیەکی تری وا بچووک بووبێت، هەتاهەتاشە لەکەی نام و نەنگە لە مێژووی ئیستعماری ئینگلیزیدا.

نزیک بانگی ئێوارە لە (تەگەران و گەڕەدێ و قولەڕەش و خەمزە و وەڵانە)وە[1] زۆر ئافرەت و پیاو بەخواردەمەنیەوە هاتن. کتوپڕ ئافرەتەکان دەستیان کرد بەخواردن دان بەمنداڵان و دڵخۆشی دانەوەی کەسوکاری کوژراوان و برینداران و ماڵ سووتاوان، پیاوەکانیش بەیاریدەی پیاوەکانی شێخ دەستیان کرد بەشاردنەوەی کوژراوەکان و بەقەدەر توانا و زانین دەرمانکردنی بریندارەکان. ئەوەی تا ئێستەش لە گوێمدا ئەزرنگێتەوە ئەوەیە ئەو شەوە منداڵی ساواش لەبەر شین و شەپۆڕ و هاواری بریندارەکان وەنەوزی نەدا. بەڵام دیارە مرۆڤ لە هەر حاڵێکدا بێت هەر ڕۆژ دەبێتەوە. ئیتر نازانم ڕۆژی دواییمان چۆن ڕابوارد، بۆ شەو بەماڵەوە چووین بۆ سلەیمانی.

تەنیا ئەوەی کە لێرەدا پێویستە بخرێتە پێش چاو ئەوەیە کە گەورە بووم و بووم بەخوێندەوار لە پەڕاوێکدا دیم کە هەر لەو شەوەدا لە کەرکووک ئاهەنگێک گێڕراوە بۆ ئەو فڕۆکەوانانە کە سیتەکیان بەو شێوەیەی کە باسم کرد بۆمباباران کرد. مەدالیای ئافەرین و ئازاییان کردبوو بەسنگیاندا چونکە نیشانەکانیان باش پێکا بوو، بەسەر گوندێکی بێ دەسەڵاتی بێ چەکی بێ تاوان باش زاڵ بووبوون، بەم سەبارەتە منیش دەڵێم ئافەرین فڕۆکەوانی ئازای دلێری گەلی شارستانی خۆرئاوا.

کە چووینە سلەیمانی لە ڕێوە چووینە ماڵی پوورم، واتە ماڵی زانای پایەبەرزی ئایینی خوالێخۆشبوو شێخ عومەری قەرەداخی، پاش ماوەیەک گواستمانەوە خانوویەک لەلای ماڵی حاجی سەعید ئاغا و ئەوەندەی پێ نەچوو لەوێشەوە چووینە خانوویەکی بچووک پشت مزگەوتی حاجی مەلا ڕەسوڵ (کە ئێستە فولکەیە و لەسەر فولکەکە گەرماوی نالی هەیە لەسەر ئەو شەقامەی لە گەراجی ئەسحابە سپییەوە دەچێت بۆ گردی سەیوان گۆڕستانی بەناوبانگی سلەیمانی).

هەرچەند ئافرەت و منداڵ هاتبووینە سلەیمانی بەڵام بەناچاری تا ماوەیەک پەیوەندیمان لەگەڵ سیتەکدا

(١) ئەمانە چەند گوندێکن نزیکی سیتەک.

نەبڕا. باوکم و کاکەم کە بەم بۆنەیەوە وازی لە خوێندن هێنا لەگەڵ ئەو ڕەنجبەرانەی کە مابوونەوە هەر لەوێ بوون خەریکی کۆکردنەوەی بەروبوومی کشتوکاڵ و ڕەزوبەری درەخت بوون، ئاژەڵەکانمان هەر زوو فرۆشت بۆ جلوبەرگ و ئەو پێویستییانەی ماڵ، کە سووتابوون. لەو ساڵەدا تەنیا شانسمان لەوەدابوو هاتی دەغڵودان بوو، بەری درەخت و ڕەز ئەوەندە زۆربوون هەر لە بن نەدەهاتن، تووتنێکی زۆری نایابمان بۆ پێکهات، گیانمان بەوە بوو، ئەگینا خێزانێکی هەشت نۆ کەس لەسەر سکی ڕووت لە لادێوە بێتە سلەیمانی بەتایبەتی خێزانێکی ناسراوی ئەوتۆ بن کە نەتوانن هەموو فرمانێک بکەن پەرێشان دەبن.

کە کاروباری سیتەک هەموو ئەنجامدران، باوکم و کاکەشم هاتنەوە سلەیمانی و ئەو ڕەنجبەر و پیاوانەی هەبوومان بۆ یەکجاری ڕۆیشتن و ماینەوە خۆمان، ئەو حەلە باوکم لەبەر خانەقای مەولانە دوکانی بۆ کاکەم دانا، خۆشی کەوتە تەقەلای دەستخستنی فرمانی میری، بۆ ئەم مەبەستە چووە لای ئەو ئینگلیزەی کە چەند جار لەوەبەر داوای لە باوکم کردبوو کە بیکات بەقازی چوارتا یان چەمچەماڵ، کە زانیبووی باوکم ماڵ سووتاوە و شاربازێڕی بەجێ هێشتووە دەسەوساتە پێی وتبوو کە هیچ جۆرە وەزیفەیەکی میریمان نییە.

ئا ئەمەیە وەفای ئیستعمار و بێگانە ئەی خوێندەواری بەڕێز لەبەر ئەوە ئەوەی پشت بەمانە ببەستێت نامەرد و ناپیاوە. دوای ئەوە ئینگلیزەکە بەو شێوەیە وەڵامی باوکم دەداتەوە ناچار دەبێت دەچێت بۆ بەغداد. بەهەزار حاڵ و ئەرخە بەکارهێنان دەیکەن بەنووسیاری دادگای چەمچەماڵ و جێگری قازی لە کاروباری ئایینیدا مانگی بەپەنجا ڕوپیە. کە هاتەوە بۆ سلەیمانی باوەژنم و براکانم کە لە باوەژنم بوون بردنی بۆ چەمچەماڵ، ئێمەش واتە دایکم و کاکەم و منی لێرە بەجێهێشت، کە کاکەم بچوایە بەلایەکدا من لەسەر دوکانەکەی دادەنیشتم و کە خۆشی لەوێ بوایە لەبەردەستیا کاروباری دوکانەکەم ئەکرد و هەندێک جاریش شتی جیاوازم هەر لەبەر دوکانەکەدا دەفرۆشت. چونکە لەوەبەر هەر لە سیتەک دەستم کردبوو بەخوێندن جاروباریش لەلای کاکەم هەر لەسەر دوکانەکە دەرسی قورئانی پیرۆزم دەخوێند ماوەیەکیش لەلای شێخ سەعید کە هەر لە دوکانەکانی بەر خانەقادا حوجرەی هەبوو دەرسم دەخوێند.

شاری سولەیمانی لە ساڵانی ١٩٢٥ - ١٩٢٦ز دا

من لەو باوەڕەدام نووسەرێک هەرچەند پێنووس ڕەوان و بیرتیژ بێت و باسی شارێک لە وەرز و چەرخێکی تایبەتیدا بکات ناتوانێ وەک فتۆغرافێک لە هەموو ڕوویەکەوە دیمەنی ڕاستی و دروستی ئەو شارە دەربخات. تەنیا ئەوەندە هەیە وا دەزانم سەرکەوتووترین نووسەر ئەو نووسەرەیە کە نووسینەکەی بەزۆری بۆلای مەبەستەکە بچێت و ڕووی لە ڕاستی بێت، جا بۆ ئەوەی بتوانین وێنەیەکی نزیک بەڕاستی بدەین بەشارەکە لەو ساڵانەدا دەبێت بەم ڕەنگەی دواوە باسەکە دابەش بکەین:

١- لە ڕووی مێژوویی و جوغرافیەوە:

کە ئێمە هاتینە سلەیمانی ئەنجامی ناهەمواری و کەساسی و برسییەتی و ماڵوێرانی ئاشکرا دیار بوو

کە بەهۆی جەنگی جیهانی یەکەمەوە ئەو گرانییە قاتییەی کە هەر بەهۆی جەنگەوە عوسمانییەکان دروستیان کردبوو چونکە هەموو نێرینەی لە پازدە ساڵ بەرەو ژووریان بردبوو بۆ شەڕ، هەر دوای ڕۆینی پیاوەکانیش ماڵەکانیان دەپشکنی و هەرچی ئازۆخە و خواردەمەنییەکی تێدا بوایە بەبێ ئەوەی گوێ بدەنە دواڕۆژی ئەو منداڵ و پیر و ئافرەتانەی کە بەبێ کاسبکار مابوونەوە هەموویان دەبردن، لەگەڵ شوێنەواری ئەم دووبەڵایەدا شوێنەواری بۆمبابارانی مام ئیستیعمار کە لە ساڵانی ١٩٢٤ و ساڵانی پێشووتردا کردبووی ئاشکرا چاوی لە ڕێبوار زەق دەکردەوە.

ئەو حەلە ژمارەی دانیشتوانی شار لە ١٢-١٤ هەزار کەس زیاتر نەبوو، لە باکوورەوە لە مزگەوتی مەڵکەندییەوە کە ئەوسا پێیان ئەوت مزگەوتی شێخ حەمە مارف دەستی پێدەکرد، لە باشووردا بەگەڕەکی جوولەکانی ئەو حەلە کە ئێستە پێی دەڵێن گەڕەکی شێخ هەباس دوایی دەهات، لە خۆرهەڵاتەوە ماڵی عەزمی بەگ کە تاقە ماڵە بوو لەلای کاریزی دایکی پاشاوە دەستی پێدەکرد و لە خۆرئاواوە چەند ماڵێک لە دەوروپشتی مزگەوتی کانی ئاسکان هەبوو نزیکی دائیرەی (أشغال وإسكان)ی ئێستە، بێجگە لەو چەند ماڵە لە فولکەکەی ئێستەی کانی ئاسکانەوە بەپانی ٣٠٠-٤٠٠م سەرەوخوار ڕووەو باشوور بەمەرجێک جێگای سەرۆکایەتی زانکۆی سلەیمانی ئێستە کە ئەو حەلە قەسابخانە و دەباخخانە بوو بکەوێتە خۆرنشینەوە و بەگەڕەکی شێخ هەباس دوایی بێت، ئەو ماوەیە هەمووی دەشت و چۆڵ بوو.

هەندێک جێگە هاوینان دەکرا بەکشتوکاڵ و سەوزە، تاک و تەرا دوکان لە دەوروپشتی سەرا هەبوو، لە کۆڵانەکەی شەوکەتی دانسازەوە بۆ فولکەی ئەسحابە سپی و ئوتێلی هەورامان گوزەری کۆپاندروو بوو، بازاڕ هەندێک لە ژوور دەرگاکەی ناو بازاڕی خانە تازەکەوە دەستی پێدەکرد، خانی حاجی سەعید ئاغا کە ئێستەش هەر لەسەر شێوە کۆنەکەیەتی، ناو بەناو شێوەکەی ناو بازاڕ بەدەرەوە بوو، زبڵ و پیسیان تێدەکرد، قەیسەرییەکانی وەسمان پاشا و نەقیب هەبوون، قەیسەرییەکەی خوار مزگەوتی شێخ عەبدولرەحمانی عازەبانی گوزەری کەوشدروو بوو، سەڕاجخانەکەی ئێستە گوزەری پانی بەرز درووبوو. مەزاتخانە هەر لە جێگەی ئەوسایدا دروست کراوەتەوە.

ئەوسا دووجۆر خان هەبوون وەک خانی حاجی سەعید ئاغا و خانە سووتاو و خانی ئاغا فەتحوڵلا و خانی غەفور ئاغا کە ئێستە هینی حاجی ئەحمەدی کریم ئاغایە و جۆرێکی تر دروستی کردۆتەوە و ناوی ناوە بازاڕی مەحوی بەناوی شاعیری بەناوبانگە خوالێخۆشبوو مەحوی. خانی غەفورئاغا بەلای خواروویان ئەوت خانی مێوژ، ئەم خانانە جێگەی دەوڵەمەند و بازرگان و کاسبکاران بوون. جۆرە خانێکی تریش هەبوو جێگەی کاروانیی و ڕێبوار و لادێیی بوون. لەم خانانەدا کا و جۆ و دار و خەڵووز دەفرۆشران، کرێ خانی وڵاخ شەوی ئانەیەک = ٤ فلس بوو، ئەگەر کاروانیەکە وڵاخی زۆر پێ بوایە خۆی شەو بەبەلاش دەنوست، ئەگەر هیچ وڵاخی پێ نەبوایە کرێ خانی زەلامەکە شەوی دوو ئانەبوو. جێگەی ئاشەکەی ئێستەی حەمەڕەشید ئاغا لەگەڵ گەراجی بەغدادی تەنیشتی و ڕیزە دوکانەکانی بەردەمی گومرگ بوو کە لە ساڵانی دواییدا سووتا. بەڕێوەبەری ئەوساکە ناوی ئەمین بەگ بوو، پێیان دەوت ئەمین بەگی ڕێژی واتە گومرگ. بازاڕی زێوەری ئێستە مەیدانی دار و خەڵووز و سپیدار و میوە فرۆشتن بوو.

مەیدانی ماست فرۆشەکان هەر لە جێگەی ئەو حەلەیە بەڵام دیمەنی بەگشتی گۆڕاوە.

سلەیمانی ئەوسا بریتی بوو لە گەڕەکی مەڵکەندی و کانێسکان (کانی ئاسکان) و گۆیژە و دەرگەزین و چوارباخ و سەرشەقام و جوولەکان. بەڵام گەڕەکی گاوران(٦) کە مەبەست مەسیحییەکانە پارچەیەک بوو لە گەڕەکی گۆیژە و هەندێک ماڵیان لەگەڵ ماڵی موسوڵمان تێکەڵ بووبوون، لە هەموو گەڕەکەکاندا هەر لەمیانی چەند خانوویەکدا چەند کەلاوەیەک هەبوو، لە زۆر جێگەدا کەلاوە زۆرتربوو لە خانوو، ئەمەش لە ئەنجامی گرانیەکە و بێ پیاوی و بۆردوومانەوە هاتبوونە کایەوە، بەشی زۆری کەلاوەکان هێشتا زۆری دیوارەکانیان بەپێوە مابوو ئەمە ئەوەی ئەگەیاند کە دار و پەرد و دەرگا و پەنجەرەکان دەرهێنرابوون بۆ فرۆشتن یا بۆ سووتەمەنی.

ئاووهەوای: ئەو سەردەمە زستانانی زۆر سارد بوو، بەفرێ بێداد دەباری، زۆر ساڵ لەبەر بەفری یەکجار زۆر ماڵە و ماڵ نەدەکرا، بازاڕ و دوکان نەدەبوو، خۆ ئەگەر ڕەشەباشی لەگەڵ بوایە ئەوە هەر باسی ناکرێت. شەقام و جادەی ڕێکوپێکی نەبوو، لە وەرزی باراندا قوڕ و چڵپاو گاجووتی قووت دەدا. بەڵام بەهاوینان فێنک و خۆش بوو، بەشەو، بەردەرکی سەرا و بەردەمی ماڵە گەورەکان و هەندێک لە کۆڵانەکان بەچرا و فانوس ڕووناک دەکرانەوە. بازاڕ و گەڕەکەکان بەشەو حەسحەس و یاساوڵیان هەبوو لەگەڵ ئەوەشدا ناو بەناو دزی و ماڵ بڕین ڕووی ئەدا.

ئاوی خواردنەوە: ئاوی کارێزەکانی ناو شاربوو، بەختەوەر ئەو ماڵە بووکە کارێزی تێدا هەبوو یان بەگونج ئاوی کارێزی ڕادەکێشا بۆ ماڵی خۆی، کارێزی وا هەبوو هەر لە مەڵکەندییەوە بەگونج ماڵ ماڵ ڕاکێشرابوو تا سەرشەقام و لە هەموو ماڵێکدا کرابوو بەحەوز و لە حەوزەوە دەچوو بۆ ماڵێکی تر.

جا بزانە دەبێت ئەم ئاوانە چەند پاک و خاوێنە و بۆ تەندروستی سوودبەخشە، لەگەڵ ئەوەشدا دەبوو هەموو ماڵێک مانگانە بدات بەخاوەن کارێزەکە، ئەو ماڵانەی بەم ڕەنگە ئاویان دەست نەکەوتایە دەبوو بچوونایە بۆ ئەو ماڵانەی حەوزیان هەبوایە، یان بۆ کارێزەکانی قەراخ شار، هەندێک ماڵیش بیریان هەڵکەندبوو لە حەوشی خۆیاندا، مەگەر بەدەگمەن لە ماڵەکاندا ئاودەست ببوایە، پیاو هەموو دەچوون بۆ مزگەوت، ئافرەتیش ئارەزووی خۆیان بوو.

٢- لە ڕووی ئابووری گوزەرانەوە

بەزۆری هەموو ماڵەکانی قەراخ شار جووت و گایان هەبوو، کشتوکاڵیان دەکرد و مەڕ و ماڵاتیان بەخێو دەکرد بەتایبەتی گەڕەکی سەرشەقام و کانیسکان و گۆیژە، خۆ گەڕەکی مەڵکەندی پیشەی

(١) هەڵوێستی گاور یا عیساییەکان بەپێچەوانەی جوولەکەکانەوە لە ڕووی کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕامیارییەوە تێکەڵ بەبرا کوردە موسڵمانەکان دەبوون، لە تەنگانە و خۆشیدا هاوبەشی دانیشتوانیان دەکرد، بەڵگەی ئەمە بەخشندە و خێرخوای بەناوبانگ خوالێخۆشبوو (کەریمی عەلەکەیە) کە هیچ دەوڵەمەندێکی خولی ئەو، بەو پیرۆزی و جوانییە ناوی نەماوەتەوە.

سەرەکییان ئەوانەبوون کە وتمان لەگەڵ دارفرۆشی و بەفر فرۆشیدا، چاڵە بەفرەکانی سەرشاخی گۆیژە تایبەتی ئەوان بووە، کە زستان بەفر دەباری بەشێوەیەکی تایبەتی چاڵە بەفرەکانیان پڕ دەکردەوە لە بەفر و دایان دەگرتەوە، هاوینان بەئێستر و بارگیر دەیان هێنا بۆ ناو شار بۆ فرۆشتن، ئەو هاوینانەی کە زۆر گەرم بوایە سەهۆڵی شاخی پیرە مەگروونیشیان دەهێنا، ئەم سەهۆڵە زۆر پاگژتر بوو لە بەفرەکەی شاخی گۆیژە.

بێجگە لەوانە کە وتمان دانیشتوانی تری شارەکە خەریکی ئەم فرمانانەی خوارەوە بوون، واتە بەم فرمانانە دەژیان:

١- فەرمانبەری میری و مانگانە خۆری، ٢- بازرگانی، ٣- عەتاری، ٤- بەقاڵی، ٥- جامبازی، ٦- سەرپێیی، ٧- چەرچییەتی، ٨- باجگری، ٩- کۆڵ گێڕی، ١٠- ناتری، واتە خەڵک شتن لە گەرماوەکاندا. لەم کاتەدا نۆ گەرماو هەبوو لە هەموو سلەیمانیدا و ئەم گەرماوانە بەهۆی پەین کێشەوە کە لە ماڵی وڵاخدارەوە دەیانبرد و دەیانفرۆشت بە خاوەن گەرماوەکان، بەم پەیینە گەرماویان پێ گەرم دەکرد، ئەو زەلامەی گەرماوی خۆش دەکرد پێیان دەوت توونچی.

پیشەسازی: لەم ساڵانەدا ئەم پیشانەی خوارەوە هەبوون:

١- بەرگدروو (خەیات) کەوا و سەڵتە و ڕانکوچۆغە و دەمەر قۆپان و شەرواڵ و ستارخانی و عەبا و مرادخانی دەدروو.
٢- ئاسنگەر ناڵ و بزمار و چەقۆ و مەقاش و تەور و تەورداس و داس و گاسنی دروست ئەکرد.
٣- کەوش دروو جورە پێڵاوێکیان دروست ئەکرد پیاو لە پێی ئەکرد.
٤- پانی بەرزدروو ئەمان پێڵاوی ئافرەتیان دروست ئەکرد.
٥- جۆڵا جاجم و بەرماڵ و هۆڕ و جەواڵ و بەڕە و پۆپەشمینیان دروست ئەکرد.
٦- خومخانەچی بەن و خامیان ڕەنگ ئەکرد.
٧- زەڕنگگەر خشڵی ژنانیان دروست ئەکرد، ئەمەیان تەنیا پیشەی جوولەکە بوو، موسوڵمانەکان بەنەنگییان دەزانی هەروەک عەرەق و شەراب فرۆشیش تایبەتی جوولەکە و گاور بوو.
٨- دارتاش کورسی و دەرگا و پەنجەرە و بێشکەیان دروست ئەکرد.
٩- تۆکمەچی مەقاش و شەکرشکێن و مەقەڵی زەردیان دەکرد.
١٠- چەخماخ ساز فیشەکیان دادەگرتەوە و دەمانچە و تفەنگیان چاک دەکردەوە.
١١- ناڵبەند کەر و ئێستر و وڵاخی بەرزەیان ناڵ دەکرد.
١٢- دەباخچی پێستی مەڕ و بزن و ڕەشەوڵاخیان خۆش دەکرد.
١٣- کڵاش چن کڵاشی دۆمییان دروست دەکرد لە پەڕۆ لەناو شاردا دەچنران گەلێ جار ئافرەت دەی چنین، ئەم پێڵاوە بەزۆری پێڵاوی هاوینان بوو.
١٤ سەراج زینی وڵاخی بەرزە و پێویستییەکانی و حەمایەڵ و کیفی دەمانچەی دروست ئەکرد.

١٥- موتابچی بەنیان دەڕست، خەرار و ڕەشکەیان ئەکرد.

١٦- شیرگەر شمشێر و خەنجەریان دروست ئەکرد.

١٧- کارگەچی ژێرە خەرە و لبادیان دروست ئەکرد.

١٨- مسگەر مەنجەڵ و یەغنکێش و لەگەن و دەورییان دروست ئەکرد و سپی ئەکردەوە.

١٩- قەزاز چەفتەیان قەزازی دەکرد و کۆڵوانەی ئافرەتیان هەڵدەبەست و تەزبیحیان دەهۆنیەوە.

٢٠- خەڕات کاسە و تەشیی و کەوچک و کۆتکەیان لە داری بی و چنار دروست ئەکرد.

٢١- کارێزکەن بیری تازەی هەڵدەکەند و بیرە کۆنەکان و کارێزیان پاک ئەکردەوە.

٢٢- دەلاک سەر و ڕیشیان دەتاشی و منداڵیان خەتەنە دەکرد و هەندێکیان حەکیمیشیان دەکرد، بەبێ بەنج ددانیان دەردەهێنا.

٢٣- کۆپاندروو کۆپانی کەریان دروست ئەکرد.

٢٤- بەنا ئەوساکە ئیشیان زۆر کەم و زۆر کەم دەست بوون.

٢٥- کڵ نانەوە لە قوڕی تایبەتی کە بەمووی بزنەوە دەیان شێلا، گۆزە و دیزە و کوپەیان دروست دەکرد، بەئاگری تەپاڵە سووریان دەکردەوە بەم ئیشەیان دەوت کڵ نانەوە، ئافرەت لە ماڵدا کڵاو و گۆرەوی و لفکەیان دروست ئەکرد و دەیان چنی.

٣- لە ڕووی جلوبەرگ و ڕابواردنەوە

دانیشتوانی شارەکە بەزۆری کەوا و سەڵتەیان لەبەر دەکرد، گەورە پیاوان و دەوڵەمەندەکان عەباشیان دەدا بەشانیانا، ڕانکوچۆغە و شەرواڵ و مرادخانی و ستارخانی تایبەتی کوڕوکاڵ و ناو بازاڕی و لادێیی بوو، فەرمانبەرانی میری چاکەت و پانتۆڵیان لەبەرابوو، سدارەیان لەسەر دەکرد، هەشبوو جلی کوردی لەبەرابوو، ئەوەی سەرنجی ڕادەکێشا سەرپێچ بوو، ئەهالی کڵاو و جامانەیان دەبەست، دەوڵەمەندان و هەرزەکاران مشکی و چەفتەیان دەبەست هەندێ حاجی دەوڵەمەند کەشیدەی حەجەکەی دەبەست بەدەوری فێستی سووردا، هەشبوو فێستی سووری ڕووتی دەکرد بەسەردا، وەک لە پێشەوە وتمان فەرمانبەران سدارەیان دەکردە سەر، چونکە دروشمی میری بوو.

ڕابواردن: چەند ماڵە گەورەیەک وەک ماڵی شێخ قادر و حەمەی ئەوڕاحمان ئاغا و حاجی سەعید ئاغا و حاجی محیەدین و عزەت بەگی وەسمان پاشا و حاجی ئیبراهیم ئاغا و هەندێکی تر دیوەخانیان هەبوو، پیاوماقوڵانی ناوچە و گەڕەک و شار ئامشۆیان دەکردن، بەقسەی خۆش و چیرۆک و نوکتە و باسی دنیا ڕایان دەبوارد، فەقێ و مەلاکان لە مزگەوتەکانا لە کاتی بەتاڵیدا بەگۆرەوی بازی و کڵاوکڵاوێنە و شەڕە شیعر و گەنم گەنمێنە ڕایان دەبوارد، خەڵکی تر دەچوونە چایخانە، هەندێک چایخانە حیکایەتی لێدەکرا، ئەم چایخانانە پارەیان دووچەندانەی چایخانەی تر بوو، دانیشتوان لەم دیو و لەودیوی حکایەت خوێنەکەوە لەسەر شێوەی پاڵەوانەکانی ناو حیکایەتەکەدا دادەنیشتن، دەستە ڕاستی و دەستە چەپی زۆرجار دەبوو بەشەڕیان.

یاسای شین و شایی شێوەی تایبەتی هەبوو باسکردنی زۆر درێژە دەبەستێت، پێویستیش ناکات چونکە ڕووەو نەمان دەچێت.

لە شەوانی مانگەشەوی هەوا خۆشدا منداڵان لە کۆڵانەکاندا یاری چاو شارکێ و ئاشە بەتەنوورێ و بابی بابی و کەرە سووری پشت درێژیان دەکرد، کوڕوکاڵ و هەرزەکاران شەڕە گەڕەکی وایان دەکرد کارەساتی زۆر ناشیرین لێی ڕوو ئەدان.

٤- لە ڕووی ڕامیاری و خوێندەوارییەوە

لە ڕووی ڕامیارییەوە دانیشتوانی سولەیمانی لەم ساڵانەدا بەم ڕەنگەی لای خوارەوە دابەش بووبوون:

١- دەوڵەمەندان و فەرمانبەرەکان هەر خەریکی پارە پەیداکردن و پاراستنی بەرژەوەندی خۆیان بوون.

٢- هەندێک پیر و پیاوانی ئایینی و ئەوانەی کە لێکەوتبوون سەر بەعوسمانی بوون و بەناوی خەلافەتی ئیسلامەوە پڕوپاگەندەیان بۆ عوسمانیان دەکرد، بەمانەیان دەوت جل خوار.

٣- هەندێک تازە پیاکەوتوو دامەزراو لە دائیرەکانی میریدا کە بەرژەوەندییان ڕوو لە بەرزی بوو دەسەڵاتیان باش و ئیشیان بۆ دەڕۆیشت ئەمانە سەر بەئینگلیز بوون و بەناوی ئەوە کە ئینگلیز دەوڵەتێکی خۆرئاواییە و زۆر پێشکەوتووە بۆ ژێر دەستە زۆرباشە پڕوپاگەندەیان دەکرد.

٤- دەستەی چوارەم کە بریتی بوون لە ئەفسەرانی زەمانی عوسمانی ئەو خوێندەوارانەی کە ئاگاداری پەیمانی سوێندخۆرەکان بوون لە سەرەتای شەڕی یەکەمدا لەگەڵ مامۆستایان و قوتابیانی مەکتەبەکان و لاوانی خوێندەوار و شاعیرەکان سەر بەکوردبوون، بیروباوەڕی کوردایەتییان بڵاودەکردەوە و ئەیانوت هەموو نەتەوەیەک هەر هەوڵ بۆ خۆی دەدات، ئەی ئێمە بۆچ بیرێک لە دواڕۆژی نەتەوەکەی خۆمان نەکەینەوە، بەمانەیان دەوت نیشتمانپەروەران. ئەوەی سەرنجی ڕادەکێشا ئەوە بوو سێ دەستەکەی پێشوو هەریەکەیان هەمیشە لە جموجۆڵدا بوون و ڕقیشیان لە یەکتری بوو. بەڵام نۆکەرانی ئینگلیز لە هەموویان زیاتر دەستیان دەڕۆیشت، سەیر ئەوەیە زۆری نەخایاند جل خوارەکان و نۆکەرانی ئینگلیز و دەستەی یەکەم بۆ پاراستنی خۆیان هەر سێ لایان بوون بەیەک و کەوتنە بەربەرەکانی دەستەی چوارەم واتە نیشتمانپەروەرەکان. ئەوەی ئەم یەکیەتییە سێ قۆڵییە ناپیرۆزەی دروستکرد تەنیا پارە و قازانجی خۆیی بوو و بەس، واتە بێ باری و ئینتهازییەت.

لە ڕووی خوێندەوارییەوە: تا ئەم ساڵانەش سەرچاوەی خوێندن لە سولەیمانیدا مزگەوتەکان و حوجرەی بەمنداڵ خوێندن بوو، لە هەر مزگەوتێکدا کە ئەو حەلە سێ مزگەوت هەبوون بەپێی ئەندازەی زانینی مەلای مزگەوتەکە فەقێ هەبوو، ئەم فەقێیانە کە هەر بەیاریدەی ئەهالی ئەژیان زانینی عەرەبی و شەرعی و فارسییان دەخوێند. ، بەلای ئەوەدا نەدەچوون یەک وشەی کوردی بخوێنن، خۆیان و مامۆستاکانیان زۆر ڕقیان لە مەکتەبلییەکان بوو. بەموعەلیمی مەکتەبەکانیان دەوت فەرمەسۆن، ناو و نەتۆرەی زۆر ناشیرینیان لێ دەنان، گەلێ جار فەقێ و مەکتەبلی[1] دەبوو بەشەڕیان فەقێکان زیاتر دەستیان

(١) پڕوپاگەندەی کۆلکە مەلا و کوتە شێخ و وشکە دەروێش و سۆفی و حاجی چەوت و جل خوارەکان کارێکی =

دەڕۆیشت، ئەهالی بەناوی ئایینپەروەرییەوە پشتی ئەوانی دەگرت، میریش هەرچەند ئیستعماری بوو لە شتی تردا گوێی نەئەدایە ئایین، کەچی لێرەدا بۆ ئەوەی ئاگری فیتنە خۆشکەن، نۆکەرەکانی ئینگلیز بۆ دین دەگریان و پشتی فەقێیان دەگرت.

بێجگە لە خوێندنی فەقێیەتی حوجرەی زۆریش هەبوو، کە وردە مەلا منداڵیان فێری خوێندن دەکرد، دوای قورئانی پیرۆز دەرسی فارسییان پێ دەوتن، ئەم قوتابییانە مانگانەیان ئەدا بەمامۆستاکان، ڕۆژانی سەرماش هەر قوتابییەک برێ داری ئەبرد بۆ حوجرە، مامۆستا قورئانی بۆ کردبوون بەچەند بەشێکەوە، کە ئەو بەشەی تەواو بکردایە پاداشی ئەوەشیان دەبرد بۆ مامۆستا و دەبووماڵی ئەو منداڵەش ئەو ڕۆژە نیوەڕۆژەی بۆ هەموو قوتابییەکان و مامۆستا بکردایە، ئەم قوتابییانە و مامۆستاکانیشیان دوشمنی خوێنینی مەکتەبلی بوون.

لەپاڵ خوێندنی مزگەوت و حوجرەدا میری تا ئەو ساڵە مەکتەبێکی سەرەتایی بۆ کوڕان و یەکێک بۆ کچان کردبووەوە، تەلەبەی کچ زیاتر لەژێرباری تانە و تەشەرابوون کچانی بەسزمان لە تەمەنی هەشت نۆ ساڵ بەدواوە بە عەبا و پەچەوە دەچوون بۆ مەکتەب چونکە ئافرەت لە شارەکەدا نەدەبوو پیاوی نامەحرەم بیبینێت، تەنیا شەرمیان لە جوولەکە نەدەکرد، بۆیە جوولەکەی کۆڵگێڕی کوتاڵ و عەتارییان بانگ دەکردە ماڵەوە و سەربەست شتیان لێ دەکڕین، بۆ ئافرەت چوونە بازاڕ قەدەغەبوو.

هەر لەوکاتەدا سەرچاوەیەکی تریش بۆ خوێندن پەیدابوو، کە ئەویش کردنەوەی قوتابخانەی زانستی بوو لە شەودا.

قوتابخانەی زانستی کوردان

گرنگترین و بەکەڵکترین خزمەتی کۆمەڵەی زانستی کوردان کە لەو ساڵانەدا لە سولەیمانی دامەزرا، کردنەوەی قوتابخانەی زانستی بوو لە شەودا، بۆ ئەوانەی کە لەکاتی خۆیاندا نەیان خوێندبوو، یان لەو کاتانەدا لەبەر هەژاری نەیان دەتوانی بخوێنن، جا بۆ ئەوەی ئەم جۆرە کەسانە بەڕۆژ کاسبی بکەن بەشەویش بخوێنن کۆمەڵەی زانستی کوردان بەهۆی پیتاک کۆکردنەوە لە دانیشتوانی شار ئەم قوتابخانەیەیان بەڕەزای میری کردەوە. ئەوەی کە لە سەرەتاوە برەوی دا بەم قوتابخانەیە ئەوە بوو پیاوە

= کردبوو مەکتەبلی و مامۆستاکانیان بەبت پەرست و کافر دەناسران. بەچەند ساڵێک دوای ساڵی ١٩٢٥ من چوومە مەکتەب. ڕۆژێک لەگەڵ چەند هاوڕێیەکم گەیشتینە بەر تەسکاییەکەی بەردەمی شارەوانی، لەپڕ زەبەلاحێک پەلاماری داین منی گرت و هاوڕێکانم ڕایانکرد. بەڕاستی زۆر ترسام چونکە دەمزانی هەرچەند لێم بدات و ئازارم بدات کەس قسە ناکات چونکە ئەو غەزا دەکات. لە ڕاستیدا کە زانی زۆر دەترسم وتی مەترسە، لێت نادەم هەر پرسیارێک دەکەم وەڵامم بدەرەوە و برۆ، وتم فەرموو وتی ڕاست دەکەن دەڵێن ئێوە دەست لە ئیشی خودا دەدەن و دەڵێن ئەرز خڕە و دەشجووڵێت، ئەی ئەگەر دەجووڵێت بۆچی دوکانەکەی من ڕۆژێک ڕووی بۆ لایەکی تر وەرناگەڕێ، لە وەڵامدا وتم درۆیە، ئێمە قەت قەت وانالێین، دەستیش لە ئیشی خودا نادەین، وتی برۆ خوا بەقوربانی ئەقڵی خۆت کات.

گەورەکانی ئەو ڕۆژەی میری وەک جەمال بابان کە ئەو ساڵە حاکم بوو لە سلیمانی (دواییش بوو بەوەزیری دادگەری) هەروەها ئەحمەد بەگ کە موتەسەریف بوو، مەلا سەدیق ئەفەندی کۆیی کە حاکمی مونفەریدیان پێ ئەوت، ئەمانە دەرسیان تێدا دەوتەوە. لە ڕاستیدا ئەم قوتابخانەیە خزمەتی بێ هاوتای شاری سلەیمانی کرد چونکە زۆرکەسی بەگەورەیی فێری خوێندەواری کرد، ئەمە بێجگە لەوەی کە هەندێک تەمەنیان بەبەریەوە هەبوو کە لەسەر خوێندن بڕۆن و قوتابخانەی مامۆستایان و ئەندازیاری و جێگەی تریان تەواوکرد و بوون بەفەرمانبەری میری.

ئەم قوتابخانەیە بەرنامەی تایبەتی هەبوو، دەرسەکان هەموو بەکوردی دەوترایەوە، شەوی سێ شەموان دەرس نەئەخوێنرا، لە وەرزی تەڕوتووشدا لە ژوور، لە کاتی خۆشیشدا لە حەوشە کۆبوونەوەی گشتی هەبوو، وتار و دوان و شیعری جوان جوان لە بابەت وێژە و مێژوو و کۆمەڵایەتی و نیشتمانی و پاک و خاوێنی و ئابوورییەوە دەخوێنرایەوە، لە میانی وتارەکاندا بەموسیقاوە سروودی نیشتمانی و نەتەوایەتی دەوترا بۆ سوودی قوتابخانەکە، یاری دومبەڵەی تێدا دەکرا، چیرۆکی شانۆیی تێدا نیشان دەدرا، هەموو کەس لە شەوی سێ شەممەدا دەیتوانی بچێت بۆ سەیر و ئەگەر خۆشی ئارەزووی بکردایە شت بخوێنێتەوە دەیتوانی.

لێرەدا ئەمە بەسە لە باسی قوتابخانەی زانستی چونکە بەپێی زنجیرەی باسەکە دەبێت چەند جارێکی تر بگەڕێمەوە سەر باسی زانستی، ئەمەش لەبەرئەوەیە کە خۆم لە زانستیدا سێ دەورەم دیوە، دەورەی قوتابی، دەورەی مامۆستایی، دەورەی بەڕێوەبەریی.

– کەی چوومە قوتابخانەی زانستی؟(١)

ساڵی ١٩٢٦ لە سەرەتای پایزدا لەگەڵ چەند هاوڕێیەکم کە یەکێکیان ناوی ئەحمەدی حاجی ڕەسوولە و ئێستە خۆشی حاجیە و هەر لەسەر دوکانەکەی ئەو حەلەی باوکی بازرگانە و ماڵەکەیان کەوتۆتە خۆرهەڵاتی خانەقای مەولانا خالدەوە، چووین بۆ قوتابخانەی زانستی شەو، ئەوساکە لەو خانووەدا بوو کە ئێستا خانووی تۆفیق ئەفەندی ئاغا فەتحوللایە و کەوتۆتە پشت حەمامی سەرچنار، کە لە جێگەی حەمامی گازێی کۆندا دروستکراوە لە گەڕەکی گۆیژە، ئەوسا لەوێ ڕەوشت وابوو کە قوتابی تۆمار بکرایە تەنیا ناوی خۆی و باوکی و ئەو پیشەیەیان دەنووسی کە بەڕۆژ دەیکرد. منداڵی وردیان وەرنەدەگرت، دەرسی یەکەم لە سەعات یەکی عەرەبی شەوەوە (واتە سەعاتێک پاش خۆرئاوا بوون) دەستی پێ دەکرد، هەموو شەو چوار دەرس دەخوێنرا، لە میانی دەرسەکاندا پشوو هەبوو، لە پۆلی یەکەمدا کە ئەلفوبێ دەخوێنرا دەبوو قوتابی لەو قوڕەی دیزە و گۆزەیان لێ دروست دەکرد هەموو پیتەکانی دروست بکردایە و

(١) قوتابخانەی زانستی بەم خولانەدا تێپەڕیوە:

أ– خولی یەکەم لە کردنەوەیەوە تا داخستنی بەبۆنەی شەشی ئەیلولی ١٩٣٠وە.

ب– لە ڕۆژی کردنەوەیەوە دوای هەرای شەشی ئەیلول تا ساڵی ١٩٣٦.

جـ– لە ساڵی ١٩٣٦ بەدواوە کە میری دەستی بەسەراگرت و بوو بەقوتابخانەیەکی ڕەسمی ئێواران.

بیبردایە بۆ زانستی، من وەک لە پێشەوە وتم لەوەبەر شتێکم خوێندبوو، لەگەڵ ئەوەشدا لە سەرەتاوە هەر لە پۆلی یەکەم تۆماریان کردم. بەڵام پاش ماوەیەک بردمیانە پۆلی دووەم.

لە قوتابخانەی زانستیدا تاقیکردنەوەی دوای ساڵ هەبوو، بەڵام لە هاویندا بەهۆی پشووی هاوین و گەڕانەوەی ئەو قوتابییانەی لە بەغداد دەیانخوێند دەوام هەر هەبوو، بەڵکو جووڵە و چاکی باشتر دەنوێنرا.

لە ساڵی ١٩٢٧دا لە گەڕەکی دەرگەزێن لە ناوچەی شیوی قازی مەکتەبێکی دوو پۆلی کرایەوە، بەڕەسمی پێیان دەوت مەکتەبی دووەم، بەڵام لەناو خەڵقدا پێیان دەوت مەکتەبی پەڕۆ، چونکە هەموو تەلەبەکانی جلی کوردییان لەبەرابوو، ئەم مەکتەبە دوایی ناونرا مەکتەبی ئەیووبی، یەکێ لە مامۆستایانی ئەم مەکتەبە شاعیری پایەبەرز مامۆستا زێوەر بوو، جلی کوردی لەبەرابوو، عەبای بەشانەوە، جامانەی ڕەشی گوڵ بادەمی دەبەست، هەموو ڕۆژێک کە دەچوو بۆ مەکتەب تاوێک لە لای کاکەم دادەنیشت، چونکە لە زەمانی عوسمانیدا لە سیتەک مامۆستای بوو، زۆرجار بە کاکەمی دەوت بۆچی ئەم منداڵە نانێریتە مەکتەب، کاکەشم دەیوت لەبەر دوکانەکە زۆرم پێویستە و ئەشترسم باوکم ڕازی نەبێت، چونکە وەک لە پێشەوە وتم ئەوساکە چوونە مەکتەب نەک هەر بۆ منداڵەکە بەڵکو بۆ خێزانەکەشی جوان نەبوو، لەگەڵ ئەوەشدا مامۆستای بەڕێز هەر وازی نەهێنا ڕۆژێک بەزۆر لەگەڵ خۆیدا بردمی و خۆشم بۆ شەڕەشەقی ناو منداڵان حەزم دەکرد. دوای تاقیکردنەوە هەر خستمیانەوە پۆلی دووەم گوایە بۆ ئەوەی بناغەم قایم بێت.

بەڕێوەبەری مەکتەبەکە مامۆستا شێخ قادر نوری بوو، پیاوێکی سیما جوانی سەر و ڕیش سپی قسە خۆش، مێزەر بەسەر بوو، جبەی لەبەر دەکرد، لە زەمانی عوسمانیدا مامۆستای زمانی فارسی بوو لە دانیشگای ئەستەموڵ.

مامۆستایەکی ترمان خوالێخۆشبوو شێخ محەمەد زوهدی بوو، ئەم چاکەت و پانتۆڵی لەبەر دەکرد، سدارەی ئەکردەسەر. بۆ ساڵی دوایی مامۆستایەکی ئەو ساڵە دەرچوومان بۆ هات ناوی نوری حاجی ساڵح ئاغا بوو، لاوێکی تازە پێگەیشتوو بوو. (لەبیرمە ڕۆژێک دوو ژمارەی لە یەکتری دەرکرد، ١٩٧٢ی مایەوە، لەبەر خۆیەوە وتی ئەگەر من تا ساڵی ١٩٧٢ بژیم بەسمە. کەچی زۆر پێش ئەو ساڵە بەنەخۆشی شەلەل کۆچی دوایی کرد).

مەکتەبی سیاسییەکە:

لەمەو پێش وتم کە مەکتەبێکی سەرەتایی کوڕان هەبوو لە هەموو شاری سلەیمانیدا، ئەم مەکتەبە لە سەرەتاوە لەو خانووە دابوو کە پێیان دەوت خانووی بەهێ خان. ئێستە بەردەمەکەی ڕیزە دوکانە و ناوەوەی عەمارە لەبەردەم مزگەوتی گەورەدا. لەوێوە گوێزرایەوە بۆ ئەو بینایەی کە لە جێگەی بازاڕی عەسری ئەمڕۆدا بوو. بینایەکی نایابی دوو نهۆم، زۆر جوان بوو، ئەو حەلە خەڵق پێیات دەوت (مەکتەبی سیاسییەکە) چونکە لەوەپێش حاکمی سیاسی ئینگلیز لەوێ دانیشتبوو. ئەم مەکتەبە لەو ساڵەدا

پۆلێکی ناوەندیشی هەبوو، واتە هەردوو مەکتەبەکە بەیەکەوە هەر لەو بینایەدا بوون، بەشی سەرەتایی لە نهۆمی خوارەوە، بەشی ناوەندی و ژووری مامۆستایان و بەڕێوەبەر لە نهۆمی سەرەوەدا بوون.

لە ئەنجامی تاقیکردنەوەی خوێندنی پۆلی سێیەمدا چەند قوتابییەک دەرچووین بۆ پۆلی چوارەم، لەوەبەر فەرمان وا درابوو بەبەڕێوەبەر ئەو تەلەبانەی دەردەچن بۆ پۆلی چوارەم بنێررێن بۆ مەکتەبی پاشکۆ (ملحق) کە ناوی ڕەسمی مەکتەبی سیاسی بوو.

یەکەم ڕۆژی کردنەوەی مەکتەب بەڕێوەبەر هەموو ئەوانەی[١] کە دەرچووبووین بۆ پۆلی چوارەم بانگی کردین و پێی وتین کە بچین بۆ لای حاکمی ئینگلیز کە لە خانووەکەی میرزا کەریم دابوو لە خۆرنشینی مزگەوتی دوو دەرگای نزیک گەراجی ئەسحابە سپی و تکای لێ بکەین بەڵکو پۆلی چوارەممان بۆ بکەنەوە. نووسراوێکی دایە دەستی من و وتی کە نووسراوەکەت دایە دەستی و خوێندیەوە تۆش تکای لێ بکە بەڵکو هەر لێرە پۆلی چوارەمتان بۆ بکەنەوە باشترە. دوای ئەمە هەموو ڕۆیشتین، کە گەیشتینە سەری کۆڵانەکەی ڕوو دەکاتە ماڵی میرزا کەریم ئینگلیزەکە دەرگاکەی کردەوە ڕووبەڕوومان هات، زەلامێک و سەگێکی لە دواوە بوو، کە ڕوومان تێکرد سەگەکە بۆمان هات، ئینگلیزەکە تێی مرقان سەگەکە گەڕایەوە و ئێمە لێی چووینە پێشەوە و نووسراوەکەمان دایە دەست و دوای ئەوەی وادەزانم دووجاری خوێندنەوە، سەری هەڵبڕی و بەکوردییەکی زۆر ڕەوان وتی: موعەلیم نییە، ناتوانین پۆلی چوارەم بکەینەوە، ئەی بۆچی ناچن بۆ مەکتەبەکەی سەرەوە خۆ ئەویش هەر سلەیمانیی ئەمەی وت و ڕۆیشت و ئێمەش پاشەوپاش گەڕاینەوە بۆ مەکتەب و ڕووداوەکەمان بۆ بەڕێوەبەر گێڕایەوە، لە وەڵامدا فەرمووی باشە ئەمڕۆ بڕۆنەوە بۆ ماڵەوە بەیانی وەرنەوە دەتان نێرم بۆ مەکتەبەکەی سەرەوە.

بۆ بەیانی کە چووینەوە بۆ مەکتەب بەڕێوەبەر ڕیزی کردین و هەندێ ئامۆژگاری کردین و نووسراوێکی دایە دەست فەراشێک و فەرمووی بڕۆ لەگەڵیان و ژیرانە بیانبە بۆ لای بەڕێوەبەری مەکتەبەکەی سەرەوە. دوای ئەمە فەڕاشەکە پێشمان کەوت و هەموو لە دوایەوە زۆر زویر و دڵتەنگ وامان دەزانی بەزۆر دەمانبەن بۆ بەندیخانە، ئەمەش لەبەرئەوە بوو هەستمان بەناتەواوی دەکرد و لە هەموو ڕوویەکەوە مەکتەبەکەی خۆمان بەکەمتر دەزانی لەو مەکتەبەی کە بۆی دەچین، چونکە زەلامی تەواو گەورەمان دەبینی چاکەت و پانتۆڵی نایاب لەبەردابوو دەیان وت ئەمە لە پۆلی چوارەم یا پێنجەمە لە مەکتەبەکەی تر.

کە گەیشتینە مەکتەبەکە لە داڵانەکەی خوارەوە واق وڕماو ڕاوەستاین، بەم لا و لای خۆماندا دەمان ڕوانیە ئەو وێنانەی بەدیوارەکاندا هەڵواسرابوون، فەڕاشەکە چوو بۆ نهۆمی سەرەوە، پاش تاوێک کە هاتەوە فەڕاشێکی تری لەگەڵدا بوو، زۆر بەدەعیە و فیزەوە دەڕۆیشت (وتیان لەبەرئەوەی خوشکەزای

---

(١) ئەمەش ناوی هەندێک لەوانەیە کە دەرچووین بۆ پۆلی چوارەم: عزەت مەجید بەگ حاجی ڕەسووڵ بەگ، ڕەئووف محەمەد بەگ حاجی ڕەسووڵ بەگ، عەلی قادر ئاغا، ئەحمەد شێخ عەزیز، عەبدولقادر سەی عومەر و چەند کەسێکی تر.

بەڕێوەبەری هەردوو مەکتەبەکەیە) بەلووت بەرزییەوە تەماشایەکی کردین و وتی ئەمانەن تەلەبەکانی ئێوە[١]، فەڕاشەکەی خۆمان وتی بەڵێ و ڕۆیشت، نێر فەڕاش پێشمان کەوت، بێ ئەوەی لە دەرگا بدات خۆی کرد بەپۆلی چوارەمدا، کە هاتە دەرەوە وتی دەبڕۆنە ژوورەوە. ئێمەش بەبێ ئەوەی لە دەرگا بدەین بەکۆمەڵ خۆمان کرد بەژووردا، کە چووینە ژوورەوە ئەفەندی ڕووی لە تەختەڕەشەکە بوو هیچ ئاوڕی لێ نەدایەوە، تەلەبەکانیش[٢] سەرسامانە بەچاوێکی قێز و بێزانەوە تەماشایان دەکردین بۆیە هەموو خۆمان کوتا بۆ سەر ئەو چەند ڕیحلەیەی کە لە دوای دواوە چۆڵ بوون و دانیشتین، پاش تۆزێک ئەفەندی ڕووی وەرگێڕا و وتی ئەم شاگرد قەسابانە لەکوێوە هاتوون، بەم قسەیە تەلەبە بەجارێک دایانە قاقای پێکەنین و ئەفەندیش وەک سەرکەوتنێکی بەدەست هێنابێت زەردەخەنەیەک گرتی و دوایی بێدەنگ بوو، ئێمەش وەک کەڵەشێری بەزیو یان مەڕی گورگ دیو سەرمان دانەواندبوو لەبەر خۆمانەوە بۆڵەمان دەکرد، لەگەڵ ئەم حاڵەشدا پێمان نا لە جەرگی خۆمان و لە تەلەبەیەکمان پرسی ئەم دەرسە دەرسی چییە؟ تەلەبەکە وتی دەرسی مەدەنییەیە، لەگەڵ بیستنی ناوی دەرسەکە ئەوەندەی تر دۆش داماین چونکە دەرسی مەدەنییە لە پۆلی چوارەمدا دەست بەخوێندنی دەکرا بۆیە تا ئەو حەلە ناویمان نەبیستبوو، هەر لەبەرئەوەش بوو لێی ترساین.

لەم کاتەدا ئەفەندی ڕووی کردە ناو پۆلەکە و سەرەوخوار و سەرەوژوور چاوێکی پێداگێڕا هەرکە سەرنجی گەیشتە لای ئێمە زۆر زوو ڕووی وەرگێڕا وەک بێزی نەیەت تەماشای ئێمە بکات، بەجلی کوردی شەپوشۆڕەوە و سەروپێچی زلەوە، هەرچەندە دیمەنی خۆی بەلای ئێمەوە کە پێی ڕانەهاتبووین زۆر سەیر و نادییدە و نەبینراو بوو، ڕیشی تاشیبوو بەڵام پەڵەیەکی بواردبوو سابوونەکەی پێوە وشک بووبووەوە، قاچێکی چاویلکەکەی لەسەر گوێچکەی ترازا بوو، گرێی بۆینباغەکەی ڕووی کردبووە سەرشانی و قۆپچەی پانتۆڵەکەی هەندێکی دانەخرا بوو. هەموو بەتایبەتی ئێمە پێکەنینمان دەهات، نەمان دەوێرا دەری ببڕین و هەر پیشمان دەخواردەوە، پاش تۆزێک وتی دەفتەر[٣] دەربێنن و بنووسن، کە

---

(١) ئەوسا وشەی مامۆستا تەنیا بۆ ئەوانە بەکاردەهێنرا کە حوجرەیان هەبوو، یان مەلای مزگەوت بوون، لەجیاتی پۆل (صنف) بەکاردەهێنرا، مامۆستای مەکتەب ئەگەر عەرەب بوایە تەلەبەکان پێیان دەوت سەییدی، ئەگەر کورد بوایە پێیان دەوت ئەفەندی، ئەوانەی لە مزگەوت دەیانخوێند فەقێ بوون، هینەکانی حوجرە قوتابی بوون، ئەوەی لە مەکتەب دەی خوێند تەلەبە یان مەکتەبلی بوو.

(٢) بەکۆن و تازەوە ژمارەی تەلەبە لە پۆلەکەدا گەیشتە سی تەلەبە، ئەمەش ناوی هەندێک لەو تەلەبانەیە کە ئەوساکە لە پۆلی چوارەمدا بوون: حەمە عەلی جەمیل سائیب، جەمالی حاجی ئیبراهیم ئاغا، حەمە پاشای عەبدوڵڵا ئەفەندی، جەزای حەمە سادق، حەمەی عارف، یونس تۆفیق، عەزیز میرزا ساڵح، حسێن میرزا ساڵح، بەهجەت عەونی، نەجمەدین عارف ئەفەندی.

(٣) ئەوساکە هیچ جۆرە پەڕاوێکی چاپکراو نەبوو، ئەبوو تەلەبە لە دەرسدا هەمووی بنووسێتەوە. یەکەم پەڕاوێکی بەکوردی چاپکراو کە هەر لەو ساڵەدا دەرچووبوو پەڕاوی ئەندازە بوو بۆ پۆلی چوارەمی سەرەتایی دانەری مامۆستای بەڕێز خوالێخۆشبوو ئەحمەد بەهجەت بوو.

دەفتەرمان دەرهێنا و ئامادەی نووسین بووین بەئەسپایی دەنگێکی لێوە هات، ئێمە نەمانزانی چی وت، بۆیە یەکێک لە تەلەبەکانی خۆیان کە لەپێشمانەوە دانیشتبوو وتی بنووسن فەرد، کاتێک خەریکبووین بنووسین فەرد تا هێزی تێدابوو قیژانی و وتی موجتەمەع. ئەوی ڕاستی بێت دیمەنەکەی و شێوەی دەرس وتنەوەکەی بەڕەنگێ کاری تێکردم دامە قاقای پێکەنین، ئەویش زۆر بەتووڕەییەوە وتی ئەوە کێیە پێدەکەنێت بێم بیدەمە بەرشەق، منیش وا دەزانم لە دەمم دەرچوو کە وتم (ئەوە منم، نەوەڵا مەیە). ئەوەی لەلامان سەیرتر بوو لە وەڵامدا زۆر بە ئەسپایی وتی دەباشە.

لەوکاتەدا هەمان نێرە فەڕاش هاتە ژوورەوە چرپەیەکی کرد بەگوێیدا و هەردووکیان چوونە دەرەوە، ئیتر نەهاتەوە، تومەز گوێزرابووەوە بۆ قەرەداغ، دەرسی دوایی کە دەرسی ژمێرەبوو، کە دەستی پێکرد ڕوانیمان ئەفەندییەکی بەساڵاچووی ڕێکوپێکی چاکەت و پانتۆڵ لەبەری سدارە بەسەر هاتە ژوورەوە هەموو لەبەری هەستاین، کە دانیشتینەوە تەماشایەکی ئێمەی کرد و وتی کوڕم ئەوە بۆچی هەموو بەیەکەوە چوونەتە دواوە دانیشتوون، لەوە دەچێت خۆتان بەئاوارە بزانن، بەتێکەڵاوی لەگەڵ براکانتانا دابنیشن، ئێرەش هەر مەکتەبی خۆتانە، مەکتەب لەهەر کوێیەک بێتماڵی هەموو تەلەبەیە. بەم قسانەی مامۆستای بەڕێز ئەحمەد بەهجەت کە لەکاتی خۆیدا ئەفسەری عوسمانی بوو، هۆشێکمان بەبەردا هاتەوە، لەوەش دەچوو هەندێک لە تەلەبەکان شەرمەزاری گرتنی.

پاش ئەمە ئەفەندی تەلەبەیەکی هەستانە سەر تەختە و پرسیارێکی ژمێرەی لێکرد، تەلەبەکە نەیزانی، بۆیە ئەفەندی ڕووی کردە ناو پۆلەکە وتی کێ دەیزانێت، کەس دەستی هەڵنەبڕی. من پرسیارەکەم دەزانی بەڵام جەسارەتم نەدەکرد دەست هەڵبڕم، لەبەر خۆمەوە وتم جا ئەوە چییە زۆر ئاسانە، بۆیە یەکێک لە هاوڕێکانی خۆم وتی دەهەڵسە مادام دەیزانیت، وادیار بوو ئەفەندی گوێی لە قسەی هاوڕێکەم بوو بۆیە وتی دەوەرە کوڕم شەرم مەکە منیش کە هەڵسام و چووم بۆ سەر تەختەکە تەلەبەکان هەموو چاویان تێ بڕیم وەک باوەڕم پێ نەکەن کە دەیزانم. کە چووم و پرسیارەکەم زۆر بەڕاستی حەل کرد، ئەفەندی زۆری پێ خۆشبوو، فەرمووی چەپڵەی بۆ لێدەن. تەلەبەکان چەپڵەی گەرمیان لێدا و هاوڕێکانی خۆم هەر نەیان دەبڕییەوە.

لەو دەرسەدا چوار پرسیار حەل کرا دووانیان تاقمی ئێمە بەبێ هەڵە حەلمان کرد هەڵوێستی مامۆستای بەڕێز و توانای خۆمان لە دەرسەکەدا بووە هۆی ئەوەی کە تاڕادەیەک ئەو سامەی لە سەرەتاوە گرتنی شکا، بەتایبەتی لەکاتی پشوودا هەندێک لە تەلەبەکان بەپێچەوانەی پشووی پێشووەوە کە هیچ خۆیان تێ نەگەیانین هاتن بەلامانەوە و بەخێرهاتنیان کردین و پێخۆشحاڵییان دەربڕی بەوەی کە گوایا ئێمە بۆیە لە ژمێرەدا لەوان باشترین چونکە مامۆستای باشمان بووە.

لە ئەنجامی تاقیکردنەوەی دوایی ساڵدا بۆ پۆلی پێنجەم یەکەم و سێیەم و چوارەم لە تەلەبەکانی مەکتەبی (پەڕۆ) بوون، هەرچەندە دوور نییە لەبەر هەست بەناتەواوی کردن ئێمە زیاتر هەوڵمان دابێت.

زنجیرەی دەرچوونی تەلەبە لە پۆلێکەوە بۆ پۆلێک زۆر گرنگ بوو، یەکەمی پۆل کە چاودێریان پێ دەوت جێگری موعەلیم و لێپرسراوی هەموو کاروباری پۆلەکە بوو بەهیچ هۆیەک ئەو دەسەڵاتەی لێ

نەدەسێنرایەوە مەگەر لە دەرچووندا پاش بکەوتایە بۆیە هەوڵ و تێکۆشانی تەلەبە و سەعی کردن وەک هەمیشە لە موسابەقەدا بن وابوو بەتایبەتی کە لەو کاتانەدا هیچ جۆرە ڕابواردنێک نەبوو تەلەبە خووی بداتێ بێجگە لە مەکتەب و خوێندن و دەرس ئامادەکردن، سەرەڕای ئەمەش چونکە لێدانی مامۆستا و بەڕێوەبەر تا کوشتن ڕەوابوو (باوەڕ وابوو ئەو سەردەمە کە جێگە لێدانی ئەوان بەئاگری دۆزەخ ناسووتێت). ئەمانە گشتی پاڵپێوەنەری تەلەبە بوون بۆ دەرچوون، بۆیە مەگەر بە ناوازە ئەگینا تەلەبە هەموو ساڵێک هەموویان دەردەچوون.

چەمچەماڵ

لە پشووی هاوینی ئەو ساڵەدا چووم بۆ ماڵی باوکم لە چەمچەماڵ. چەمچەماڵ ئەوسا وەک ئێستە مەرکەزی قەزابوو بەڵام سەر بەلیوای کەرکوک بوو، ئەو حەلە لە ١٥٠ - ٢٠٠ ماڵ دەبوو، خانووەکانی بەزۆری مور و گڵ و خشتی کاڵ بوون، هەندێ خانووی تێدا هەبوو پێشەکەی خشتی سوور و دەرگای حەوشەکەی دوو دەروازە بوو، پەنجەرە و دەرگای خانووەکان لە دارکرابوون، پەنجەرەکان بەشی سەرەوەی هیلالی بوو شووشەی ڕەنگاوڕەنگی تێدابوو، بانەکانیان دارەڕا و خیزرە و کەمێکیان لەجیاتی خیزرە قامیش بەند و دوای گەڵا و گڵەبان بەجۆرە قوڕێکی سووری سپیواش سواغیان دەدا، ئەیان وت ئەم قوڕە نەدەقڵیشێ و نەهەڵیش دەوەرێت. هەموو ماڵێک (مەگەر زۆر هەژار و دوور لە ئاوایی) بیریان هەبوو. هەموو کاروبارێک و شێوەی گفتوگۆیان وەک سلەیمانی بوو، نەریتی شایی و شین و یاسای کۆمەڵایەتییان هیچ جیاوازی نەبوو لەگەڵ ناوچە کوردنشینەکانی تر، بەگزادەکانی هەمەوەند کەوا و سەڵتەیان لەبەر دابوو، چەفتە و عەگاڵیان بەسەرەوە بوو، عەبایان دەدا بەشاندا. فەرمانبەرانی میری کە زۆریان تورکمان بوون دوای دەوام دشداشە و چاکەتیان لەبەر دەکرد و فێستی سووریان لەسەر دەنا و عەبایان بەشانیاندا دەدا. خانووەکانیان هەموو کەوتبوونە خۆرئاوای ئەو شیوە بچووکەی کە لەبەردەم تاقە مزگەوتەکەی بەردەمی قەڵاوە دەستی پێدەکرد و سەرەوخوار دەڕوات بۆ لای شیوەسوور لەبەری خۆرهەڵاتی شیوە بچووکەکەدا دوو ڕیز دوکان هەبوو بەرامبەر یەکتری، بە هەموویان لە بیست دوکان زیاتر نەبوون. چەند دوکانێکیان بازرگان و ئەوانی تر بەقاڵ و ناڵبەند و خومخانەچییەک لەدوای دوکانەکانەوە بوو، چایخانەیەک هەبوو خاوەنەکەی ناوی ڕەشید چاوەش بوو شەرواڵ و مرادخانی لەبەر دەکرد، پشتێنێکی گەورەی دەبەست و پەستەکی نایابی لەبەر دەکرد و سەر و چەفتەیەکی گەورەی جوانی دەبەست.

خانووی ماڵی قایمقام هەر لە ڕیزی خانووەکان تۆزێک دوور لە ماڵەکان تاقە ماڵە بوو لای شیوە سوور. سەرای میری بۆلای کەرکووک دووربوو لە ئاواییەکەوە، هەر لە ڕیزی ئەو لە دەستە چەپی جادەی سلەیمانی بۆ کەرکووک چایخانەیەک هەبوو، گشت ئوتومبێلێک لە هاتوچۆی سلەیمانی و کەرکووکدا دەبوو لەوێ لای بدایە، زۆرتر بۆ حەوانەوە و ئاوگۆڕینی ئوتومبێلەکە. دەرگای ژووری قایمقام لە هاویناندا لێفەیەکی پێوەبوو، پەتێکی درێژ بەلێفەکەوە بوو، فەڕاشەکە لەسەر کورسییەک دادەنیشت و بەپەتەکە لێفەکەی ڕادەکێشا و لەپڕ بەری دەدا واتە قایمقام باوەشێن دەکات.

بەرامبەر بەسەرا و چایخانەکە بەلای خۆرئاوادا بەپاڵ قەڵاکەوە مستەوسەفێک و قوتابخانەیەکی

سەرەتایی کوڕانی تێدابوو بەس. قایمقامی ئەو ساڵە خوالێخۆشبوو ساڵح زەکی ساحبقڕان بوو، پیاوێکی خێرخوا و باش بوو، زۆر بەتەنگ قەزاکەوە بوو، هەموو لایەک خۆشیان دەویست، خەریکی ئەوەبوو لەبانی مەقانەوە ئاو بێنێت. نەخشەی ئەو باخە گەورەیەی ئێستە هەر لەو ساڵەدا ئەو کێشای. برینپێچی نەخۆشخانەکە دوکتۆریان پێ دەوت ناوی ڕەئوف سەعید بوو خەڵقی سلەیمانی بوو، لە پاشملە پێیان دەوت ڕەئوف لێفە چونکە باوکی لێفە دروبوو.

بەفەرمانی ساڵح زەکی بەگ ئەو هاوینە دەرسی ئینگلیزی بەیونس بەگی کوڕی و منی وت، ئەمە بۆ من ڕێکەوتێکی زۆرباش بوو، کەگەڕامەوە بۆ سلەیمانی و چوومە پۆلی پێنجەم لە چاو هاوڕێکانمدا زۆرباش بووم لە دەرسی ئینگلیزیدا.

تیپی مۆسیقای سلەیمانی

لەمەوبەر وتمان کە تا ئەو ساڵانەش چوونە مەکتەب بۆ منداڵ خاڵی نەبوو لە شوورەیی بۆ خۆیی و خێزانەکەی، خۆ ئەگەر ببوایە بەدیدەوان (کشافە) و جلی دیدەوانی لەبەر بکردایە چونکە ئەژنۆی دەردەکەوت ئەوە جۆرە نەنگییەک بوو لەو خراپتر مەگەر ئەوە بوایە بچووایەتە ناو تیپی مۆسیقاوە و دەهۆڵ و مۆسیقای لێبدایە.

لە پۆلی پێنجەم و بەرەوژووردا بوون بەدیدەوان بەزۆر بوو، هەرچەند زۆرەکەش بۆ چینی ناوەند و بەرەوخوار. دەستدار و دەوڵەمەندەکان بەهەر ڕەنگێک بوایە خۆیان ڕزگار دەکرد بۆئەوەی تانە و تەشەریان لێ نەدرێت. کە ساڵی خوێندن دەستی پێکرد و چوومە پۆلی پێنچەم هیچ پەلەقاژێیەکم پێ نەکرا و بەناچاری بووم بەدیدەوان لەگەڵ ئەوەشدا شوکرانەم دەبژارد کە نەیان خستمە ناو تیپی مۆسیقاوە و دەهۆڵم پێ بکوتن یان بۆڕیەم پێ لێ بدەن چونکە ناوبانگی ئەم دوانەیان لەناو دانیشتوانی شارەکەدا لەناو هەموو ئامرازەکانی تردا ناشیرینتر بوو.

ئەو ساڵە هەردوو مەکتەبەکە ٣٠-٤٠ دیدەوانی لێ پەیدابوو، مامۆستای خوالێخۆشبوو نووسەری بەناوبانگ ڕەفیق حلمی مامۆستای وەرزش و دیدەوانی بوو لە پۆلی پێنجەم و شەشەمی سەرەتایی و ناوەندی، ژمێرە و ئەندازەشی بەپۆلەکانی ناوەندی و پۆلی شەشەمی سەرەتایی دەوت. پاش نیوەڕوانی دووشەممە و پێنج شەممە دەستەی دیدەوانان بەمۆسیقا و بۆڕیە و تەپڵ و دەهۆڵ لێدان ئەکەوتنە کۆڵانەکانی ناو شارەوە بەسەدان منداڵ و گەورەیان دوا دەکەوت، پاش تەواوکردنی بەشی زۆری کۆڵان و کووچەکان ئەوسا ڕوویان دەکردە دەشتی تەیارەخانەکە (کە گەڕەکی شۆڕشی ئێستەیە)، لەوێ بەش بەش ئەبوون، هەر بەشە خەریکی کاروباری خۆی ئەبوو تا نزیک خۆرئاوا، ئەوسا چۆن چوبوون وا دەگەڕانەوە.

ڕۆژێک وا ڕێکەوت لەگەڵ تەلەبەیەکی بەشی ناوەندی شەڕمان بوو، من ئاگاداری ئەوە نەبووم کە تەلەبەکان دووبەرەکین و هەندێکیان لایەنگری بەڕێوەبەرن و هەندێکیان سەر بەمامۆستا ڕەفیق حلمین، تەلەبەکە چووبوو بۆ لای مامۆستای ناوبراو شکاتی لێکردم و وای تێگەیاندبوو کە من سەر بەبەڕێوەبەرم. کاتێک مامۆستا بانگی کردم زۆر ترسام چونکە مامۆستا هەرەتی هێز و توانای بوو، لێدانی تەلەبەش هەتا مردن ڕەوابوو، کە چوومە بەردەمی دیاربوو زۆر ڕقی هەستابوو، بەڵام نقەی نەکرد هەر بەملاولای